ધર્મબોધ ગ્રંથમાળા-પુષ્પ ચોથુ

આદર્શ દેવ

[સુદેવનુ સ્વરૂપ]

લેખક

શ્રી ધીરજલાલ ટોકરસી શાહ

પ્રકાશક

શ્રી મુક્તિકમલ જૈન મોહનગ્રન્થમાળા.

કાર્યાધિકારી-લાલચંદ નંદલાલ શાહ

ઠે રાવપુરા, ઘીકાંટા વડફળીઆ-વડોદરા

આવૃત્તિ પહેલી.

પહેલી વાર

દસ આના

વિ સ ૨૦૦૭ અક્ષયતૃતીયા

મુદ્રક
શ્રી ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈ
શ્રી મહોદય પ્રીં પ્રેસ–ભાવનગર.

વિષયાનુક્રમ.

૧

આદર્શ દેવ

૧ સત્યાસત્યનો નિર્ણય

હીરા-મોતી ખરીદવા હોય તો તેની ઝીણવટભરી પરીક્ષા કરવામા આવે છે સોનુ ખરીદવુ હોય તો તેને કાળજીપૂર્વક કસોટી પર ચડાવવામા આવે છે વસ્ત્રો ખરીદવા હોય તો તેના રૂપ, રગ, પોત અને પના પર વિચારણા કરવામા આવે છે અરે ! ટકાની તોલડી લેવી હોય તો તેને પણ ટકોરા મારીને તપાસવામા આવે છે, તો જેના ઉપર જીવનની સર્વ સફલતા નો આધાર છે, તેવા ધાર્મિક મતવ્યોની પરીક્ષા, કસોટી, વિચારણા કે તપાસ કરવી ઘટે કે નહિ ?

સુજ્ઞ પુરુષોનો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય છે કે-ભમરો જેમ ફૂલની અદર રહેલા મધને ચૂસી લે છે, તેમ બુદ્ધિમાન મનુષ્યોએ ભિન્નભિન્ન વિચારણાઓ અને ભિન્નભિન્ન મતવ્યોમાથી તત્ત્વને તારવી લેવુ જોઈએ

તત્ત્વને તારવવા માટે સત્ય અને અસત્યનો નિર્ણય કર વાની જરૂર રહે છે, તેથી જ કોઈ કવિએ કહ્યુ છે કે—

સાચ-જૂઠ નિર્ણય કરે, નીતિનિપુણ જે હોય,
રાજહંસ વિણુ કો કરે, ક્ષીર-નીરને દોય ?

ભેગા થઈ ગયેલા દૂધ અને પાણીને જુદા પાડવાનુ કામ તો રાજહંસ હોય તે જ કરી શકે છે, પણ બગલા, બતકડા, કાગડા કે કૂકડા જેવા અન્ય પક્ષીઓ કરી શકતા નથી તે જ રીતે ભેગા થઈ ગયેલા સાચા અને ખોટા તત્ત્વોને જુદા પાડ વાનુ કામ જેઓ નીતિનિપુણ, વ્યવહારદક્ષ કે વ્યવહારકુશલ હોય છે, તેઓ જ કરી શકે છે પણ નીતિમંદ, વ્યવહારશૂન્ય કે વિવેકહીન કરી શકતા નથી તાત્પર્ય કે સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરવો એ જ સાચી બુદ્ધિમત્તા છે

૨ 'સત્યં શિવં સુંદરમ્'

ધર્મ અને તેના ભિન્નભિન્ન અંગો પરત્વે આપણે જે મંતવ્યો ધરાવીએ છીએ, તે કેટલા અંશે સાચા છે? કેટલા અંશે સંગત છે? અથવા કેટલા ઉચિત, યોગ્ય કે વ્યાજબી છે? તેની સંપૂર્ણ તપાસ થવી ઘટે છે જ્યા સુધી આ પ્રકારની તપાસ કરીને યોગ્ય નિર્ણય પર અવાય નહિ ત્યાંસુધી જીવનને લગતુ દૃષ્ટિબિંદુ સમ્યક્ થવાનો સંભવ નથી પરિણામે જ્ઞાન પાંગળુ રહેવાનુ, ક્રિયાઓ નિ સત્ત્વ બનવાની અને સકલ દુ ખોનો અંત કરવાની આશા અધૂરી જ રહેવાની તેથી વ્યાજબી એ છે કે પ્રથમ ધર્મવિષયક મંતવ્યોને પૂરેપૂરા તપાસવા અને તેમા જે મંતવ્યો, યુક્તિયુક્ત, પ્રમાણપુરસ્સર,

પૂરતા વ્યાજબી કે યથાતથ્ય જણાય તેનો સપ્રેમ સ્વીકાર કરવો અને તેથી વિરુદ્ધ જણાય તેનો બેધડક ત્યાગ કરવો પરતુ આવુ પગલુ અતરમા સત્યની જિજ્ઞાસા જાગ્યા વિના, સત્યની રુચિ પ્રકટ્યા વિના કે સત્ય માટે દઢ આગ્રહ પેદા થયા વિના ભરાતુ નથી તેથી જ સુજ્ઞ મહર્ષિઓએ જાહેર કર્યું છે કે ' सत्य शिव सुन्दरम् । ' હે મનુષ્યો ! સત્ય તમને દેખીતુ ગમે તેવુ કડવુ કે અપ્રિય લાગતુ હોય છતા તે મગલમય અને કલ્યાણમય એટલે શિવ છે તથા પરિણામે અમૃતફલની જેમ હિતકર હોવાથી સુન્દર પણ છે

૩ સદાચારનો પાયો સત્ય છે

નિર્ગ્રંથ મહર્ષિઓએ સત્યનુ મહત્ત્વ બતાવતા સ્પષ્ટ જણાવ્યુ છે કે 'पुरिसा ! सच्चमेव समभिजाणाहि ' ' હે પુરુષ ! તુ સત્યને જ સારી રીતે સમજી લે, કારણ કે ' सच्चस्स आणाए उवट्ठिए मेहावी मार तरइ । ' ' સત્યની આજ્ઞામા સ્થિર થયેલો બુદ્ધિમાન પુરુષ સસારને તરી જાય છે ' વળી આચારાગ સૂત્રમા તેમણે પ્રકટ ઘોષણા કરી છે કે ' સત્યોપાસના એ મુનિપણુ છે અને મુનિપણુ એ સત્યોપાસના છે ' તાત્પર્ય કે સદાચારની આખી ઈમારતનો મૂળ પાયો સત્ય છે

૪ સત્ય કેમ સમજાતુ નથી ?

સત્ય નહિ સમજાવાના મુખ્ય કારણો ચાર છે (૧) દુષ્ટતા અથવા દયાનો અભાવ (૨) મૂઢતા અથવા વિવેકનો અભાવ (૩) કદાગ્રહ અથવા સરલતાનો અભાવ અને (૪) પક્ષપાત અથવા ન્યાયનો અભાવ બીજી રીતે કહીએ તો દુષ્ટતા, મૂઢતા,

દાનેશ્વરી થઈ બેઠો છે અને મને તો સલામ ભરવા પણ આવતો નથી ! હુયે તેને કરી દેખાડુ કે અભિમાનથી આંખો ઓઢયે આવે છે, તેનુ પરિણામ શુ આવે છે !' અને લુબ્ધકે પોતાની પુરાણી આદત મુજબ તેને વાક-ગુનામા લાવવા માટે એક તાગડો રચ્યો, પણ ચતુર તુગભદ્ર તેમા ફસાયો નહિ આથી વધારે ચીડાઈને લુબ્ધકે બીજો તાગડો રચ્યો પરતુ તે પણ નિષ્ફળ ગયો સદ્બુદ્ધિનો ધણી તુગભદ્ર તેમા સપડાયો નહિ એટલે લુબ્ધકે ત્રીજો તાગડો રચ્યો છતા તે ફાવ્યો નહિ પુણ્યશાળી તુગભદ્ર તેમાથી આબાદ બચી ગયો

પોતાના દાવ ઉપરા-ઉપરી નિષ્ફળ ગયેલા જોઈને લુબ્ધકને ખૂબ લાગી આવ્યુ અને તુગભદ્રને તારાજ કરવા માટે તે કોઈ નવી જ યુક્તિ ખોળવા લાગ્યો પરતુ તે ભૂલી ગયો કે ' માપવાનો ગજ મનુષ્યના હાથમા છે, તો કાતરનો કાબુ કુદરતના હાથમા છે ' એટલે પુણ્યશાળીને પાયમાલ કરવા માટે ગમે તેવા કુટિલ કારસ્થાનો કરવામા આવે તે બધા જ બેકાર અને નિષ્ફળ છે

તુગભદ્ર કોઈ પણ પ્રકારના વાક-ગુનામા આવે તે પહેલા લુબ્ધક બિમાર પડી ગયો અને તેની એ બિમારી દિન-પ્રતિદિન વધતી જ ચાલી એ બિમારીમાથી બચવા માટે તેણે સારા સારા વૈદ્ય-હકીમનો આશ્રય લીધો પણ તૂટીની બૂટી હજી સુધી કોઈ પણ વૈદ્ય-હકીમને મળેલી નથી, એટલે લુબ્ધકને આ જગતમાથી વિદાય લેવાનો વખત આ યો

મૃત્યુનો સમય સામાન્ય રીતે અતિ ગભીર ગણાય છે, કારણ કે એ વખતે મનુષ્યની સમક્ષ તેના સમસ્ત જીવનનો

ચિતાર ખરો થાય છે અને આ જગતમા જન્મીને તે પોતાની સાથે શુ લઇ જાય છે, તેનો વિચાર તેને આવવા લાગે છે તેમા જેઓનુ જમા-પાસુ દાન, દયા, પરોપકાર અને પુણ્ય કાર્યોવડે જોરાવર હોય છે, તેમા અફસોસ કે અરેકારો થતો નથી પણ કોઇ એક જાતની ટાઢક જણાય છે, જ્યારે અન્યાય, અનીતિ અને અધમનુ આચરણ કરવાવડે જેણે ઉધાર બાજુને જ વધારી હોય છે, તેના હૃદયમા અફસોસ અને અરેકારની આધી જામે છે ' અરેરે ! લક્ષ્મી અને લલનાની લાલચમા અમે ભૂલ્યા ભમ્યા, સત્તા અને સાહેબીના શોખે અમને પાગલ બનાવ્યા, અભિમાન અને અક્કડાઇએ અમારો પિઠો ન છોડયો પરિણામે અમે આવી હાથે જઇ રહ્યા છીએ અમને અમૂલ્ય માનવદેહ મળ્યો, પણ તેનો ઉપયોગ ભોગ-વિલાસમા કર્યો અપૂર્વ બુદ્ધિ-શક્તિ મળી પણ તેનો ઉપયોગ કૂડ-કપટ, દગા-ફટકા અને વિશ્વાસઘાત કરવામા કર્યો એ વખતે અમને જરા પણ વિચાર ન આવ્યો કે અમે શુ કરી રહ્યા છીએ અને કયા જઈ રહ્યા છીએ ? હવે શુ થાય ? જો એ વખતે અમે અમારી બુદ્ધિનો સોમો ભાગ પણ જીવનની વિચારણા કરવામા વાપર્યો હોત, તો કઈ પણ ભાથુ સાથે બાધી શકત ' જો કે આ પ્રકારના અફસોસ અને અરેકાર રાડચા પઠીના ડહાપણ જેવા હોય છે, તો પણ તેમા નિંદા અને પશ્ચાત્તાપનો અશ હોવાથી પાપનો ભાર અમુક પ્રમાણમા હલકો થાય છે અને તેમને કાઈક આશાયેશ મળે છે, પરતુ કેટલાક મનુષ્યો દુષ્ટતામા એટલે ઊડા દટાઇ ગયા હોય છે કે તેમને આખર વેળાએ પણ સન્મતિ સૂઝતી નથી કે પોતાના કુકર્મોનો પશ્ચા

ત્તાપ થતો નથી, પરતુ પોતાના પુરાણા પાપોને પૂરા કરવાની જ ઝખના રહે છે અને તેથી એક પ્રકારની ઊડી અકળામણ અનુભવતા આ જગતને છેલ્લી સલામ ભરે છે

લુબ્ધકનુ પણ તેમજ થયુ તે એક પ્રકારની ઊડી અકળામણ અનુભવવા લાગ્યો તે જોઈને તેના પુત્રોએ કહ્યુ 'હે પિતાજી! આપ આટલા બધા કેમ અકળાઓ છો? જો આપની કોઇ ઇચ્છા અપૂરી રહી હોય તો અમને સુખેથી જણાવો તે અમે પૂરી પાડશુ આપ કહો તો વીશ પચીશ કે પચાશ ગાયો શણગારીને તેનુ બ્રાહ્મણોને દાન કરીએ, જેથી આપને વૈતરણી નદી પાર કરવામા સુગમતા પડે અથવા જણાવો તો સુદર શય્યાનુ બ્રાહ્મણોને દાન આપીએ, જેથી આપને સ્વર્ગમા સુખભરી નિદ્રા આવે, અથવા આપની ઇચ્છા હોય તો આપને રૂપીઆથી તોળીએ અને તે રૂપીયા બ્રાહ્મણોને વહેચી દઇએ, જેથી પુણ્યનુ ભાથુ બધાય અને આપનો આત્મા શાતિના રહે'

તે સાભળીને લુબ્ધકે કહ્યુ 'મારે ધર્મ કે દાન-પુણ્યની કોઇ જરૂર નથી પરતુ એક જ વસ્તુની જરૂર છે અને તે એ કે મારી જિદગીમા મે જેને જેને નજરમા લીધા હતા, તે સઘળાનો કોઇ ને કોઈ પ્રકારે દડ કરાવ્યો છે, પણ એક તુગભદ્ર પટેલ તેમાથી છટકી જવા પામ્યો છે, માટે તેનો દડ થાય તેવો કોઈ ઉપાય કરો'

પુત્રોએ કહ્યું 'પિતાજી! એવી વાત ન કરો અત્યારે તો રામનુ નામ લ્યો અને દાન પુણ્યની વાત કરો કે તમારા

જીવનની ગતિ થાય ' પરંતુ એ શબ્દોએ લુબ્ધકના અતિ કઠોર હૃદય પર જરા પણ અસર કરી નહિ ઊલટુ તે કહેવા લાગ્યો કે ' જો તમે મારા સાચા પુત્ર હો, તો મારી છેની ઇચ્છા પૂરી કરો '

પિતાની આ જાતની હઠથી કાયર થઇને પુત્રોએ તે વાત કબૂલ કરી, ત્યારે લુબ્ધકે કહ્યુ કે ' આ કાર્ય પાર પાડવાને જે ઉપાય હુ તમને બતાવુ તેમ જ કરજો પણ અન્ય રીતે વર્તશો નહિ જુઓ, હુ મરી જાઉં એટલે મારી પાછળ કોઇ પણ રડશો નહિ જો રડો તો તમને મારા સોગન છે પછી મારા મડદાને ગુપચુપ તુંગભદ્રના ખેતરમા લઇ જજો અને તેણે જ મને મારી નાખ્યો છે એવી બૂમરાણ મચાવજો, એટલે રાજના સૈનિકો તેને પકડી જશે અને તેના પર કામ ચલાવીને તેને શિક્ષા કરશે '

પુત્રોએ તે મુજબ કરવાની કબુલાત આપી એટલે લુબ્ધક ના જીવે ક્ષણભંગુર દેહનો ત્યાગ કર્યો પછી પુત્રોએ શું કર્યું અને તેનુ પરિણામ શું આવ્યુ તે કહેવાની જરૂર નથી, કારણ કે એક દુષ્ટાત્માની દુષ્ટતા કેટલી હોય છે, તે બતાવવાનો જ અહીં મુખ્ય ઉદ્દેશ છે

સુજ્ઞ પાઠકો સમજી ગયા હશે કે રાત્રિદિવસ દુષ્ટતામા જ રાચનારને પોતાના મતવ્યો તપાસવા માટેની બુદ્ધિ જ ઉત્પન્ન થતી નથી અને કોઈ કારણવશાત્ તેમ થાય તો પણ તેમા સત્ય શું છે ? તે સમજવા જેટલી સરલતા કે નિષ્પક્ષપાતતા તેનામા હોતી નથી, તેથી દુષ્ટતાનો ત્યાગ કરવો એ સત્ય શોધનની પહેલી આવશ્યકતા છે

૬ મૂઢતા ઉપર ભૂતમતિનુ દૃષ્ટાંત

કદાપુર ગામમા ભૂતમતિ નામનો એક બ્રાહ્મણ હતો તે કાશીએ જઈને વિદ્યાભ્યાસ કરી આવ્યો હતો, પણ ધનહીન હોવાથી મોટી ઉંમર સુધી લગ્ન કરવાને શક્તિમાન થયો ન હતો સસારના વ્યવહારમા લગ્નજીવન એક આદર્શ જીવન ગણાય છે અને સુશીલ તથા સુરૂપા પત્ની મેળવનારો ભાગ્યશાળી ગણાય છે કહ્યુ છે કે —

> પુણ્યે પામે પદ્મિની, ત્યમ ગુણવતી નાર,
> શીલવતી ને સુંદરી, રૂમઝુમ કરતી બાર

તેથી ભૂતમતિ પોતાને ભાગ્યહીન માનતો એક નાની સરખી પાઠશાળા ચલાવીને પોતાનુ જીવન જેમ તેમ પૂરુ કરતો હતો આખરે એક દિવસ તેણે પોતાના હૃદયની આ વ્યથા કેટલાક સહૃદય યજમાનોને કહી, એટલે તે ભલા યજમાનોએ કેટલુક ધન ખર્ચીને તેને યજ્ઞદત્તા નામની એક સુંદર બ્રાહ્મણ-કન્યા સાથે પરણાવ્યો તથા તેનો ગૃહ-વ્યવહાર સુખ પૂર્વક ચાલે તે માટે થોડુ ધન દક્ષિણામા પણ આપ્યું અનુક્રમે તે ભૂતમતિને યજ્ઞદત્તા પર અત્યત અનુરાગ ઉત્પન્ન થયો કહ્યુ છે કે —

> બધન જેવુ પ્રેમનુ, બીજુ નહિ જગમાય,
> ભમરો કોરે કાષ્ઠને, છેદી ન પદ્મ* શકાય.

ભૂતમતિ પાસે કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ બહારગામથી પણ

---

* જે ભ્રમર લાકડાને કોરી ખાવાની તાકાત ધરાવે છે તે પણ એટલે કમળની પાંખડીને ભેદી શકતો નથી એવુ કમળના પ્રેમનુ તેને બધન હોય છે

વિદ્યાભ્યાસ કરવાને આવતા હતા તેમા એક દિવસ દેવદત્ત નામનો કોઇ વિદ્યાર્થી તેની પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરવાને આવ્યો, તેણે હાથ જોડીને ભૂતમતિને વિનતિ કરી કે 'આપની ખ્યાતિ સાભળીને દૂરથી આવુ છુ મારી પાસે ખાસ સાધન કાઇ પણ નથી, તેથી કૃપા કરીને આશ્રય તથા વિદ્યાદાન આપો તે માટે હુ આપનો જીવનભર આભાર માનીશ ' દેવદત્તના આ પ્રકારના વિનય અને વિવેકથી ભરેલા વચનો સાભળીને ભૂતમતિએ તેને પોતાના ઘરમા ખાવા-પીવાની સગવડ કરી આપી તથા સુઈ રહેવા માટે ઘરની બહારનો ઓટલો કાઢી આપ્યો

દેવદત્ત બુદ્ધિ અને સ્મરણશક્તિમા તેજ હતો, તેથી થોડા જ વખતમા સુદર પ્રગતિ કરી શકયો અને ભૂતમતિના ચારે હાથ તેના પર રહેવા લાગ્યા એમ કરતા એક દિવસે તે કુટુબના માણસ જેવો જ બની ગયો

ભૂતમતિ ગમે તેવો પણ ઘરડો હતો અને યજ્ઞદત્તા ગમે તેવી પણ નવયૌવના હતી, એટલે તેનુ મન કોઇ પણ રીતે ભૂતમતિથી પૂરુ ભરાતુ ન હતુ આથી ધીમે ધીમે તેણે દેવ દત્તની સાથેનો પરિચય વધાર્યો અને તેની સાથે ટોળ-ટીખળ કરવા લાગી દેવદત્તને હજી દુનિયાનો વા વાયો ન હતો એટલે આ પ્રકારની ટોળ-ટીખળને તે નિર્દોષ રમૂજનુ સાધન સમજતો હતો

એવામા એક દિવસ ભૂતમતિને મથુરાનગરીથી યજ્ઞમા જવા માટેનુ તેડુ આવ્યુ આ યજ્ઞ ઘણો મોટો થવાનો હતો અને તેમા ભાગ લેવાથી પ્રતિષ્ઠા સાથે પૈસાની પ્રાપ્તિ પણ થાય તેમ હતી, તેથી ભૂતમતિએ એ આમન્ત્રણનો સ્વીકાર કર્યો

યજ્ઞદત્તાએ કહ્યુ —'હા, એમ જ છે '

શુ કીજે અરહટ્ટડે, જે વહે બારે માસ,
વરસે ઘડી જો મેહુલો, પૂરે મનની આસ.

આમ અનેક પ્રકારના મર્મભેદી વચનોવડે યજ્ઞદત્તાએ દેવદત્તને વશ કર્યો અને તેની સાથે યથેષ્ટ વિષયસુખ ભોગવવા લાગી દેવદત્તને પ્રારભમા આ જાતનો વ્યવહાર જરાયે ન ગમ્યો, પણ ધીમે ધીમે તે પણ રીઢો થઈ ગયો અને પછી તો બને પાપીઓ પોતાની પાપ-લીલામા પૂરા પ્રવીણ બન્યા એમ કરતા ચાર માસ પૂરા થવા આવ્યા એટલે દેવદત્તે કહ્યુ કે ' હવે તમારા સ્વામી આવી પહોચશે અને મને જરૂર કાઢી મૂકશે '

તે સાભળીને યજ્ઞદત્તાએ કહ્યુ કે 'એની ચિતા કરશો નહિ મારો જીવ જતા સુધી હુ તમને છોડનાર નથી હવે હુ એવો પ્રપચ રચીશ કે જેથી આપણે બને કાયમને માટે સાથે જ રહી શકીશુ ' પછી એક રાત્રિએ યજ્ઞદત્તા સ્મશાનમા ગઈ અને ત્યાથી એક મડદુ સ્ત્રીનુ તથા એક મડદુ પુરુષનુ એમ બે મડદા લઈ આવી તેને અનુક્રમે પોતાના ઢોલીયા પર તથા ઘરની બહારના ઓટલા ઉપર ગોઠવ્યા ત્યારબાદ ઘરમાથી જે કાઇ લેવા જેવુ હતુ તે બધુ લઈ લીધુ અને ઘરને આગ ચાપી એ આગ જોતજોતામા ખૂબ વધી ગઈ તેથી સેકડો માણસો ત્યા ભેગા થઈ ગયા ને હાહાકાર કરતા આગ ઓલવવા લાગ્યા એમ કરતા જ્યારે તેઓ આગ ઓલવી રહ્યા ને વસ્તુસ્થિતિની તપાસ કરવા લાગ્યા, ત્યારે જણાયુ કે યજ્ઞદત્તા

પોતાના ઢોલિયા પર અને દેવદત્ત [illegible]
પર બળી મૂઓ છે આથી તેઓ [illegible]
લાગ્યા કે 'હે રામ ! તે આ [illegible]
પવિત્ર સ્ત્રીના પ્રાણ આ રીતે હરી [illegible] !
હવે બિચારા પંડિતજી ! શુ [illegible]
છે કે જેણે ગુરુભક્તિમા લીન [illegible]
આહુતિ આપી ખરેખર ! [illegible]
કર્ત્તવ્યપરાયણ સ્ત્રી પુરુષ તો [illegible]
એક એપીઆદ્વારા આ સમાચાર [illegible]

ભૂતમતિએ આ સમાચાર [illegible]
નો પાર રહ્યો નહિ તે બનતી [illegible]
જોયુ તો પોતાનુ ઘર તદ્દન બળી [illegible]
કાઇ પણ બચવા પામ્યુ નથી [illegible]
આવી ગઈ પછી કેટલીક વારે [illegible]
માથુ અને છાતી કૂટતો મોટેથી [illegible] ! તેં [illegible]
શુ કર્યું ? તુ મારા પર આટલો [illegible] કેમ થયો ?
મારા આધળાની એક લાકડી હરી [illegible] હરી લીધી'
હવે હુ શુ કરીશ ? કયા જઈશ ? [illegible]
કરીને દિવસો પસાર કરીશ ? [illegible] ! અને [illegible]
મૂકીને તુ કયા ચાલી ગઇ ? [illegible] છે ! [illegible]
જવાબ કેમ આપતી નથી ? [illegible] તે [illegible]
બોલ ! શુ હવે તારુ ચન્દ્રમુખ [illegible] જીવનના [illegible]
કદી પણ જોવા નહિ પામુ ? [illegible] વિધાતા
સર્વસ્વ હરી લીધુ ! ! અને વહુ [illegible] ! તુ [illegible]

ગયો ? તુ મારો સુખ-દુખનો વિસામો હતો, વાત કરવાનુ ઠેકાણુ હતો, હવે હુ મારા હૈયાની વરાળ કોની આગળ ખાલી કરીશ ? તારા જેવા બ્રહ્મચારી અને કર્ત્તવ્યપરાયણનો જીવ હરી લેતા એ કાળમુખો અગ્નિ પોતે જ કા ન બળી મૂઓ !'

આ રીતે જ્યારે તે ભયકર રુદન કરવા લાગ્યો ત્યારે યજ્ઞદત્ત અને દેવદત્તના આડા વ્યવહારની ગધ પામી ચૂકેલા એક સ્નેહી બ્રાહ્મણે કહ્યુ કે ' અરે પડિતજી ! તમારા જેવા ભણેલાગણેલા અને જ્ઞાની પુરુષોને આવી રીતે કરુણ રુદન કરવુ ઉચિત નથી કારણ કે ' પડિત પુરુષો કોઇપણ વાતનો શોક કરતા નથી ' વળી સ્ત્રીજાતિ ઘણા ભાગે કપટબુદ્ધિવાળી, લોભી અને નિર્દય હોય છે તેના પર આટલો બધો મોહ રાખવો ઉચિત નથી, માટે હવે તો રામનામની માળા જપો અને આત્માનુ કલ્યાણ કરો '

આ શબ્દો સર્વાશે સાચા હતા-ખાસ કરીને ભૂતમતિના સબધમા-છતા તેને જરાયે ન ગમ્યા, કારણ કે મોહવી વિકલ થયેલી બુદ્ધિને સત્ય સમજાતુ નથી, પરતુ વાત એટલેથી જ અટકી નહિ આ શબ્દોએ ભૂતમતિના તપ્ત હૃદયને વધારે તપાવ્યુ અને તેના મુખમાથી નીચેના શબ્દો સરી પડ્યા ' મારા જેવા સમર્થ પડિતને શિખામણ આપનારો તુ કોણ? અને મારી સ્ત્રી કેવી હતી ને કેવી નહિ, એની તને ખબર પણ શુ ? એ સ્ત્રી સરલતાની એક સુરમ્ય મૂર્તિ હતી, સતોષ ની એક પવિત્ર પ્રતિમા હતી અને દયાની તો જાણે સાક્ષાત્ દેવી જ હતી એના કોમળ હૃદયમાથી પરમ પ્રેમના પુનિત ઝરણાઓ નિરતર વહેતા હતા એના જેવી સુશીલ, સુરૂપા અને સાધ્વી સ્ત્રી આ ભૂમડળમા જડવી મુશ્કેલ છે આવી સ્ત્રી

પર મોહ કોને ન થાય ? શુ આપણા વિષ્ણુભગવાન સોળ હજાર સ્ત્રીઓના સ્વામી છતા રાધા નામની ગોવાળણ ઉપર મોહ પામ્યા ન હતા ? શુ આપણા શકર ભગવાન યોગની સાધના કરવા છતા યુવાન ભીલડીના હાવભાવ અને નૃત્યથી મોહ પામ્યા ન હતા ? અને આપણા બ્રહ્માજી કે જેણે આ સૃષ્ટિનુ સર્જન કરેલુ મનાય છે, તે પણ શુ રૂપથી મોહિત થયા વિના રહ્યા હતા ? તો હુ યજ્ઞદત્તા પર મોહ કેમ ન પામુ ? ખરેખર ! મારા હૃદયનો એ 'રામ' હતી, તેથી તેની જ માળા હુ ફેરવી રહ્યો છુ '

ભૂતમતિના આવા શબ્દો સાભળીને પેલાએ કહ્યુ ' અતિ મોહથી સમર્થ પડિતોની બુદ્ધિ પણ કુઠિત બની જાય છે અન્યથા નિતાન્ત હિતની વાત વિપરીતરૂપે કેમ પરિણમે ? હુ તો તમારા ભલા માટે કહુ છુ કે એ સ્ત્રી ગમે તેવી હતી, પણ તમે હવે તેને દેખવાના નથી, માટે એના પરનો મોહ ઉતારીને ભગવાનનુ ભજન કરો કે જેથી બાકીની જિદગી બરબાદ થાય નહિ '

હિતસ્વીઓ જુદા જુદા પ્રકારનો દિલાસો આપીને વિખ રાઈ ગયા ભૂતમતિ એકલો પડયો પછી તેણે બે મોટા તુબડા મેળવ્યા અને તેમાના એક તુબડામા ગાની લીધેલી યજ્ઞદત્તાના તથા બીજા તુબડામા માની લીધેલા દેવદત્તના હાડકા નાખ્યા અને તેને ગગાજીમા પધરાવવા માટે એક પ્રાત કાળે કશપુરથી ચાલી નીકળ્યો

હવે બન્યુ એવુ કે ભાગી છૂટેલા યજ્ઞદત્તા અને દેવદત્ત જે ગામમા રહેતા હતા, તે જ ગામ રસ્તામા આવ્યુ અને તેમા પ્રવેશ કરતા તે જ બને જણ સામા મળ્યા આ બનાવથી યજ્ઞદત્તા અને દેવદત્તા વિમાસણમા પડી ગયા અને મામલો કથળે નહિ તે હેતુથી તેના ચરણે પડીને કહેવા લાગ્યા કે 'પડિતરાજ ! અમારો ગુનો માફ કરો અમે બહુ મોટી ભૂલ કરી છે અને તે માટે અમને ઘણો જ પસ્તાવો થાય છે અમે તમારી પાસે આવવાનો જ વિચાર કરતા હતા, તેવામા તમે પોતે મળી ગયા, તે ઘણુ સારુ થયુ '

તે સાભળીને ભૂતમતિએ કહ્યુ 'અરે ! તમે કોણ છો અને કોની સાથે વાતો કરો છો ?'

આ જાતના પ્રશ્નથી વિસ્મય પામેલા દેવદત્તે કહ્યુ 'કેમ ? આપે અમને ઓળખ્યા નહિ ? આ તમારી પત્ની યજ્ઞદત્તા છે અને હુ તમારો માનીતો વિદ્યાર્થી દેવદત્ત છુ '

એ સાભળીને ભૂતમતિ તરતજ બોલી ઊઠયો કે 'અરે લુચ્ચાઓ ! તમે મને બનાવવા આવ્યા છો કે શુ ? યજ્ઞદત્તા અને દેવદત્ત તો અગ્નિમા બળીને કયારનાયે ભસ્મ થઈ ગયા અને તેમના હાડકા પણ આ તુબડામા પડેલા છે કે જેને લઈને હુ ગગાજી તરફ જઈ રહ્યો છુ, માટે તમે બને કોઈ માયાવી લાગો છો અથવા તો તેમના પ્રેત જ છો અને મને છળવાને માટે અહીં આવેલા જણાઓ છો, પણ યાદ રાખજો કે હુ એક સાચો ભૂદેવ છુ અને ધારુ તો તમને ગાયત્રી મત્રના પ્રભાવથી બાળીને ભસ્મ કરી નાખુ પણ તમારા પર

દયા લાવીને જતા કરુ છુ, માટે તાબડતોબ મારી પાસેથી ચાલ્યા જાવ ' અને યજ્ઞદત્ત તથા દેવદત્ત તેની નજર આગળથી અદૃશ્ય થયા કહેવાની જરૂર ભાગ્યે જ છે કે ભૂતમતિનુ આ વલણ તેમને ' ભાવતુ હતુ અને વૈદે કહ્યુ ' તેના જેવુ થયુ

ભૂતમતિએ પણ ભૂતની બલામાથી છૂટ્યાનો સતોષ અનુભવ્યો અને પેલા હાડકા વિધિપૂર્વક ગગાજીમા પધરાવતા ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરી કે ' હે દીનદયાળ ! હે જગન્નિયતા ! તુ યજ્ઞદત્તા અને દેવદત્ત જ્યા પણ હોય ત્યા તેમને સુખી કરજે, કારણ કે તેઓ તારી કૃપાના પરમ પાત્ર હતા '

સારાશ કે–મોહથી મૂઢ થયેલા મનુષ્યો પોતાની વિચાર શક્તિ એટલા અશે ગુમાવી દે છે કે સત્ય તેમની સામે સાક્ષાત્ આવીને ઊભુ રહે તો પણ તેઓ એનો સ્વીકાર કરવાને તૈયાર થતા નથી

૭ કદાગ્રહ ઉપર અધરાજકુમારનુ દૃષ્ટાત

એક રાજાનો પુત્ર જન્માધ હતો પણ સ્વભાવે ઘણો ઉદાર હતો, તેથી પોતાની પાસે જે કાઇ ઘરેણા–ગાઠા હોય તે યાચકોને દાનમા આપી દેતો રાજકુમારનો આ વ્યવહાર રાજ્યના હિતની સતત ચિતા કરનાર મત્રીને પસદ પડ્યો નહિ, તેથી તેણે એક વાર એકાત જોઇને રાજાને કહ્યુ કે ' મહારાજ ! લક્ષ્મીના ત્રણ ઉપયોગ–દાન, ભોગ અને નાશમા દાન સહુથી શ્રેષ્ઠ છે અને તે સ્વ–પર ઉપકારી છે, તેમ છતા મર્યાદામા રહીને થાય તે ઇષ્ટ છે, કારણ કે अति सर्वत्र वर्जयेत्–કોઈ પણ વાત વધારે પડતી કરવી નહિ એવુ

વચન છે જો તેમ નહિ થાય અને કુમારશ્રી આજની ઢબે દાન દેવાનુ ચાલુ રાખશે તો આપણો ભડાર ટૂંક સમયમા ખાલી થઇ જશે '

એ સાભળી રાજાએ કહ્યુ કે 'મત્રીશ્વર! તમારુ કહેવુ સાચુ છે, પણ કુમારનુ મન નારાજ થાય તે ઇષ્ટ નથી, માટે કોઈ એવો ઉપાય શોધી કાઢો કે જેથી કુમારનુ મન પણ રાજી રહે અને ભડાર પણ સચવાઈ રહે તમારા જેવા બુદ્ધિનિધાન માટે એ કાઈ મુશ્કેલ નથી '

મત્રીએ તે સૂચનાનો સ્વીકાર કર્યો પછી તે મુજબનો ઉપાય વિચારીને તેણે કુમારને એકાતમા બોલાવ્યો અને કહ્યુ કે 'કુમારશ્રી! તમને આભૂષણોનો ઘણો શોખ છે, તેથી તમારા પૂર્વજોએ બનાવેલા મહામૂલ્ય આભૂષણો મે ભડારમાથી બહાર કઢાવ્યા છે તે તમારે બીજા કોઈને આપી ન દેવા એ શરત કબૂલ હોય તો પહેરવા આપુ જ્યારે તમે આ આભૂષણો ધારણ કરશો ત્યારે તમારી કાતિ અનેરા પ્રકાશથી ઝળહળી ઊઠશે અને જાણે કોઇ દેવકુમાર જ ન હો તેવા જણાશો પણ આ જગતમા સ્વાર્થી માણસોની ખોટ નથી તેઓ તમારા આ દિવ્ય આભૂષણો પડાવી લેવા માટે કઈ કઇ યુક્તિઓ કરશે અને કોઇ તો એમ પણ કહેશે કે આભૂષણો લોહના છે, તે તમને શોભતા નથી, માટે ઉતારી નાખો પણ તમારે એ સ્વાર્થી લોકોના વચન ઉપર ધ્યાન આપવુ નહિ '

કુમારે કહ્યુ 'તમારી શરતનુ હુ બરાબર પાલન કરીશ અને જો કોઈ પણ માણુસ મને એમ કહેશે કે 'આ આભૂષણો

લોહના છે,' તો એની પૂરી ખબર લઇશ માટે તે આભૂષણો મને પહેરવા આપો '

આ પ્રમાણે કુમારનુ મન પહેલેથી વ્યુદ્ગ્રાહિત કરીને મત્રીએ તેને ખરેખરા લોહના આભૂષણો જ પહેરાવ્યા હવે કુમાર તે આભૂષણો પહેરીને પ્રસન્નચિત્તે રાજમહેલના દરવાજા આગળ બેઠો એવામા ત્યા કેટલાક યાચકો આવી પહોચ્યા અને તેમણે કુમારના આભૂષણો જોઇને કહ્યુ કે ' કુમારશ્રી! આ નવી જાતના આભૂષણો કયાથી પહેર્યા ? લોહના આભૂષણો પહેરવાનું રાજકુમારને શોભે નહિ ' આ શબ્દો સાભળતા જ કુમારે પોતાની પાસે રહેલી લાકડી ઉપાડી અને ધડાધડ બે ચાર જણાને ચોડી દીધી, એટલે યાચકો ત્યાથી જીવ લઇને નાઠા પછી થોડીવારે કેટલાક રાજસેવકો ત્યા આવ્યા તેમણે પણ કુમારના આભૂષણો જોઇને કહ્યુ કે ' કુમારશ્રી! આજે આવા આભૂષણો કેમ ધારણ કર્યા છે ? રાજકુમારે લોહના આભૂષણો ધારણ કરવા ઉચિત નથી' તે સાભળીને કુમારે તેમને પણ લાકડીથી ઝૂડ્યા, એટલે તેઓ અત્યત નારાજ થઈને ત્યાથી ચાલતા થયા ત્યાર પછી કેટલાક સબધીઓ અને હિતેચ્છુઓ ત્યાથી પસાર થયા તેમણે પણ કુમારના આ આભૂષણો જોઇને કહ્યુ કે ' કુમારશ્રી! આપે આ કઈ જાતના આભૂષણો ધારણ કર્યા છે ? શુ ભડારમા હીરા, મોતી અને સુવર્ણના આભૂષણો ઓછા પડ્યા કે આપે આ લોહના આભૂષણો ધારણ કર્યા ? ' એ સાભળીને કુમારે તેમની સામે પણ લાકડી ઉગામી અને ક્રોધથી ધ્રૂજતા સ્વરે કહ્યુ કે ' ખબરદાર ! તમારે મારા આભૂષણો સબધી કાઇ વાત કરવી નહિ. ' બીજા પણ જેણે—

જેણે કુમારને એમ કહ્યુ કે ' આ આભૂષણો લોહના છે, ' તે દરેકનુ તેણે અપમાન કર્યું અને તેની સાથે ઝઘડો કર્યો

આ પરથી શાણા પાઠકો સમજી ગયા હશે કે કદાગ્રહની કુહાડી વાગતા સત્યનો છોડ કવી રીતે મૂળમાથી કપાઈ જાય છે

૮ પક્ષપાત ઉપર સુભટનુ દષ્ટાત.

સુભટ નામના એક રાજ્યાધિકારીને સુરગી નામે સ્ત્રી હતી, જે બહુ ભલી અને ભોળી હતી એ સ્ત્રીથી તેને એક પુત્ર થયો, જેનુ નામ સોનપાલ પાડયુ હવે પુત્રનો પ્રસવ થયા પછી સુરગીની તબિયત લથડી અને તેના શરીરનુ સૌદર્ય ઘણા અશે ઓછુ થઇ ગયુ, તેથી સુભટનુ મન તેના પરથી ઉતરી ગયુ કહ્યુ છે કે—

લાગે વાર ન ભાગતા, ઓછા નરની પ્રીત,
અબર-ડબર માજનો, જર્યુ વેળુની ભીંત

જેમ સધ્યાનો આડબર અને રેતીની ભીંત થોડી જ વારમા તૂટી પડે છે, તેમ હલકા મનુષ્યોનો સ્નેહ થોડા જ વખતમા ઓછો થઇ જાય છે

સુરગી પરનો સ્નેહ ઓછો થઈ જતા સુભટે ઘણુ ધન ખરચીને કુરગી નામની બીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યા આ સ્ત્રી દેખાવમા રૂટડી હતી અને હાવભાવ તથા ચેનચાળામા નિપુણ હતી, તેથી થોડા જ વખતમા તેણે સુભટનુ દિલ જિતી લીધુ અને સુભટ તેની જ આખે જોવા લાગ્યો કોઇ કવિએ ઠીક જ કહ્યુ છે કે—

નારી મદન-તલાવડી, બૂડયો સબ સસાર,
કાઢણહારો કો નહીં, કહા કરુ પોકાર ?

કુરગી હૃદયની કૂડી હતી ઇર્ષ્યા, દ્વેષ, અભિમાન, અસત્ય, ચાડીચૂગલી વગેરે અનેક દુર્ગુણોએ તેના અતરમા વાસ કર્યો હતો વળી શિયળવ્રત કે જે સ્ત્રીઓને મુખ્ય અને સાચો શણગાર ગણાય છે, તેમા પણ તે શિથિલ હતી, તેથી નવા નવા પુરુષોને જોઇ તેમની સાથે ક્રીડા કરવાને ઇચ્છતી હતી પરતુ સુરગીની સતત હાજરીને લીધે તેની એ ઇચ્છા પાર પડતી ન હતી પરિણામે તેના હૃદયમા સુરગી માટે ભયાનક દ્વેષ ઉત્પન્ન થયો અને તે એને ગમે ત્યારે ગમે તે રીતે ઉતારી પાડવા લાગી. પણ સુરગી સમજુ અને શાણી હતી, તેથી કુરગીએ કરેલા સઘળા અપમાનોને પૂર્વ કર્મના ઉદય જાણીને શાતિપૂર્વક ગળી જવા લાગી કહ્યુ છે કે –

સતજન મનમા ના ધરે, દુર્જન જનના બોલ,
પથ્થર ખાય છતા દિયે, આમો ફળ અનમોલ

લડવાનુ ગમે તેવુ કારણ આપવા છતા સુરગી જ્યારે શાત રહી ત્યારે કુરગીએ ધણીના કાન ભભેરવા શરુ કર્યાં ‘ તમારી જૂનીના લક્ષણો જરાય સારા નથી જો એની બધી વાતો કહેવા બેસુ તો તમને એમજ લાગશે કે આ તો શોકયના ખારથી જ બોલે છે, પણ મારા હૃદયમા તેવુ કાઈ નથી હુ તો એને સગી બહેન જેવી જ ગણુ છુ, પરતુ તમારી લાજ–આબરૂને બટ્ટો લગાડે, તે મારાથી જોવાતુ નથી એ રોજ નવા નવા માણસોને ઘરમા ઘાલે છે અને તેમની સાથે અનેક

પ્રકારની વાતો કર્યા કરે છે, માટે તમારે જે વિચાર કરવો હોય તે કરજો'

આ પ્રકારની સતત ઉશ્કેરણીથી સુભટે એક ઘર, થોડુ રાચરચીલુ, પાચ ગાયો અને પાચસો રૂપીઆ રોકડા આપીને સુરગીને તેના પુત્ર સોનપાલ સાથે જુદી કાઢી

કુરગી એકલી પડતા પોતાનુ મનમાન્યુ કરવા લાગી અને સુભટ તેનો તાબેદાર સેવક હોય તેવો જ બની ગયો કહ્યુ છે કે –

> જે શૂરા જે પડિતા, જે શાણા ગભીર,
> નારી સર્વ નચાવીઆ, ત્યમ જે બાવન વીર

હવે એક દિવસ તે ગામનો રાજા વિજય યાત્રાએ નીકળ્યો તે વખતે સુભટને તેની સાથે જવાનુ થયુ, એટલે તેણે કુરગીની વિદાય માગી

કુરગીએ કહ્યુ કે 'હે સ્વામિનાથ! તમારા વિયોગનો એક એક દિવસ મને સો સો વરસ જેવડો લાંબો લાગશે, તેથી કૃપા કરીને મને પણ સાથે જ લેતા જાઓ'

સુભટે કહ્યુ 'હે પ્રિયે! લડાઈમા તારુ કામ નથી વળી રાજાજીનો એવો હુકમ છે કે કોઈ પણ સ્ત્રીને યુદ્ધમા સાથે લેવી નહિ તેથી તુ અહીં જ રહે અને ખાઈ-પીને મોજ કર હુ થોડા દિવસમા જ પાછો આવીશ'

સુભટના આ જવાબથી કુરગીએ આખમા આસુ લાવીને કહ્યું 'તમારી જે કાઈ આજ્ઞા હશે, તે હુ માથે ચડાવીશ પણ

મારાથી અહીં એકલુ રહેવાશે નહિ હુ કોની સાથે વાતો કરીશ? કોનુ મોઢુ જોઇને રાજી થઈશ? વળી આપણા પાડો શીઓ ખૂબ નટખટ છે, તે તમે ક્યા જાણતા નથી? માટે તમે બને તેટલા વહેલા આવજો ’

સુભટ રાજાની સાથે ગયો અને કુરગી એકલી પડી આ વખતે તેના મનમા પરપુરુષને ભોગવવાની ઈચ્છા જાગૃત થઈ, તેથી એ ગામમા ચગા નામનો એક યુવાન અને રૂપાળો સોની હતો, તેને ઘરેણા ઘડાવવાના બહાના તળે પોતાના ઘેર બોલાવ્યો અને એકાતમા લઈ જઈને જણાવ્યુ કે ‘હે યુવાન! તુ રૂપ અને કલાનો ભડાર છે, તેમ હુ પણ નવયૌવના અને રગીલી છું, માટે તુ કબૂલ થા તો આપણે આ સસારનો લ્હાવો લઈએ જો તુ મારી આ માગણી કબૂલ નહિ કરે તો હુ આપઘાત કરીશ અને તેનુ પાપ તારા કપાળે ચોટશે ’

ચગો બદમાશ હતો અને બધી વાતે પૂરો હતો સાત મહાવ્યસનો પૈકીનુ કોઈ પણ વ્યસન એવુ ન હતુ કે જેનુ સેવન તે ન કરતો હોય એથી તેણે કહ્યુ કે ‘જારકર્મમા ઘણુ જ જોખમ રહેલુ છે, છતા તેમા હુ સમત થાઉં છું, કારણ કે મારા શિરે સ્ત્રી-હત્યાનુ પાપ ચોટે તે હુ જરા પણ ઇચ્છતો નથી ’ પછી તે બને જણ યથેચ્છ ભોગવિલાસ કરવા લાગ્યા અને મનગમતું ધન ઉડાવવા લાગ્યા

એવામા એક દિવસ સુભટનો સદેશો આવ્યો કે-હુ ચાર રોજમા ઘેર આવુ છુ એટલે ચગાએ સમજાવી પટાવીને તેની પાસે બાકી રહેલી બધી વસ્તુઓ પડાવી લીધી અને તેને તદ્દન ભૂખડી બારશ બનાવી દીધી

હવે સુભટ તદ્દન નજીક આવી પહોચ્યો એટલે તેણે ખાસ માણસ મોકલીને કહેવરાવ્યુ કે ' આવતી કાલે બપોરે બાર વાગે હું ઘેર આવીશ, માટે રસોઈપાણી તૈયાર રાખજો ' આ સદેશા થી કુરગીને ચિતા થઇ કે ઘરમા કોઈ સારી વસ્તુ તો રહી નથી, તેથી સ્વામીનો યોગ્ય સત્કાર શી રીતે કરી શકીશ ? ' એટલે બુદ્ધિ કેળવીને સુરગીને ઘેર ગઈ અને પ્રણામ કરીને કહેવા લાગી કે ' મોટા બ્હેન ! તમને એક વધામણી આપુ ? '

કોઈ દિવસ નહિને આજે જ કુરગીને પોતાને ત્યા આવેલી જોઇને સુરગીને ખૂબ આશ્ચર્ય થયુ, પણ મનુષ્યના હૃદયમા અનેક વાર આકસ્મિક પરિવર્તનો થાય છે, તેનો ખ્યાલ કરીને બોલી કે ' બ્હેન ! ' તુ શુ વધામણી લાવી છે ? '

કુરગીએ કહ્યું ' આપણા સ્વામી બાર મહિનાથી બહાર ગામ હતા, તે આવતી કાલે બપોરે આવી પહોચશે '

તે સાભળીને સુરગીએ કહ્યુ કે ' બહેન ! તારા મોઢામા સાકર પરતુ તેમનુ સ્વાગત હુ કેવી રીતે કરીશ ? એ તો મારી સામે ઊંચી નજરે જોતા પણ નથી ! '

કુરગીએ કહ્યુ ' તેની ફીકર કરશો નહિ એ તો હુ સમજાવીને તમારે ત્યા જ ભોજન કરાવીશ, માટે કાલે તમે ભાતભાતના ભોજન તૈયાર કરજો '

સુરગીને લાગ્યુ કે હવે પોતાનો દિનમાન પાધરો લાગે છે, નહિ તો છકેલી શોક્યના મુખમાથી આવા સહાનુભૂતિ ભર્યા શબ્દો નીકળે નહિ તેણે આ ભલમનસાઈ બદલ કુરગીનો આભાર માન્યો અને કુરગી મનમા મલકાતી પોતાને ઘેર ગઈ

બીજા દિવસે સવારે કુરગીએ વહેલા ઉઠીને ભાતભાતના ભોજન તૈયાર કર્યાં અને પતિના આગમનની રાહ જોવા લાગી આ બાજુ કુરગીએ કાઈ પણ રસોઇ તૈયાર ન કરતા જેમતેમ કરીને પોતાની પેટ પૂજા કરી લીધી અને સુભટના આવવાના સમયે ઘરના બારણા બ ધ કરી દીધા

વાયદા મુજબ સુભટ આવી પહોચ્યો, પર તુ ઘરના બારણા બ ધ જોઈને વિચારમા પડયો તેણે તો એવી આશા રાખી હતી કે ' કુરગી મારી રાહ જોઈને ઊભી હશે અને મને જોતા જ ઓછી ઓછી થઇ જશે પછી તે મારુ મધુર સ્મિતપૂર્વક ભાવભીનુ સ્વાગત કરશે અને અમે બ ને જણા તારામૈત્રિક રચતા ઘરમા જઇશુ ' પર તુ કોઈ પણ કારણસર તેમ નહિ બન્યુ હોય, એમ માનીને તેણે મોટેથી કહ્યું 'હે પ્રિયે ! બારણા ઉઘાડ હુ સુભટ બહારગામથી આવી ગયો છુ ' છતા ઘરમાથી કાઈ પણ ઉત્તર આ યો નહિ કે કુરગીના આવવાના પગલા પણ સ ભળાયા નહિ તેથી ' રખેને કુરગીને કોઇ પણ કારણે માઠુ લાગ્યુ હોય !' તેમ માનીને તેણે કહ્યુ ' હે ચ દ્રાનને ! હે સુભ્રૂ ! હુ ઘણા દિવસે બહારગામથી આવ્યો છુ અને તારુ મનોહર મુખ જોવાને ઉત્સુક છુ માટે જલદી બહાર આવ. આ રીતે તુ લજ્જા રાખે, તે કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી '

આ રીતે સુભટે જ્યારે અનેક પ્રકારના મધુર વચનો કહ્યા ત્યારે કુરગીએ ઘરના બારણા ઉઘાડયા, પણ ન તેનો સત્કાર કર્યો કે ન તેની કુશળતા પૂછી એ તો એક બાજુ મોઢુ ચઢાવીને બેઠી સુભટે જોયુ કે કુરગી પૂરેપૂરી રોષમા છે અને તેને રોષ કરવાનુ કોઈ પ્રબળ કારણ જરૂર મળ્યુ હશે,

તેથી પ્રેમપૂર્વક કહ્યુ કે 'હે પ્રિયે મારો એવો શો અપરાધ થયો છે કે તુ મને સ્નેહપૂર્વક બોલાવતી નથી? વળી તારા હાથની રસોઈ જમવાને હુ ઘણો આતુર છુ, માટે ઊભી થા અને મારુ ભાણુ પીરસ '

તે વખતે કુરગીએ જબ્બર છણુકો કરતા કહ્યુ 'તમારા જેવા ઢોંગી માણસ આ દુનિયામા કોણ હશે? તમે અગાઉથી સુરગીને કહેવડાવ્યુ છે કે કાલે હુ તારે ત્યા ભોજન કરીશ, તેથી તેણે ભાતભાતના ભોજન બના યા છે, માટે તેને ત્યા જાઓ, નાહક મારી બનાવટ શા સારુ કરો છો?' એવામા સુરગીએ મોકલેલો સોનપાલ ત્યા આવી પહોંચ્યો અને સુભટને પગે લાગી કહેવા લાગ્યો કે 'પિતાજી, આપણા ઘરે ચાલો મારી માતાએ સઘળી રસોઈ તૈયાર કરી રાખી છે '

આ બધુ શુ બની રહ્યુ છે તેની સુભટને કાઇ સમજ પડી નહિ તે કુરગીના મુખ સામુ તાકી રહ્યો, પણ કુરગી તેના પર અસહ્ય કઠોર વચનોની તડી વરસાવી રહી હતી છેવટે તેણે સુભટને જાકારો દેતા જણા યુ કે 'ઓ ધૂતારા! તુ અહીંથી દૂર થા અને તારી માનીતીને ત્યા જા તે તને ભોજન કરાવશે હવે તારે મારો ખપ નથી, તે હુ સારી રીતે જાણુ છુ '

કુરગીના આવા અજબ વર્તનથી આશ્ચર્યચકિત થયેલો સુભટ આખરે સુરગીને ઘેર ગયો, જ્યા સુરગીએ તેનો અ તર ના ઉમળકાથી સત્કાર કર્યો અને ઘણુ ઘણુ માન આપ્યુ પછી તેણે સુભટને ગરમ પાણીથી સ્નાન કરાવ્યુ અને જમવા બેસાડ્યો

એક સુંદર બાજોઠ ઉપર કાસાનો મોટો થાળ મૂકેલો છે અને તેમા નાની મોટી અનેક વાડકીઓ યથાસ્થાને ગોઠવેલી છે એ થાળમા સુરગીએ મેસુર, દહીંથરા તથા સેવ, મમરી, તળેલા પાપડ અને ફરસાણુ પીરસ્યા પછી જુદી જુદી વાડકી ઓમા ભીંડા, તુરિયા, પરવળ અને કાકડીના શાક પીરસ્યા તથા અનેક મસાલાથી સ્વાદિષ્ટ બનાવેલી તુવરની દાળ પણ પીરસી ત્યાર બાદ ચટણી અને રાયતા સાથે કેરી–ગુદા વગેરે અથાણા મૂકયા અને હાથમા વીંઝણો લઇને પવન નાખવા લાગી, પરતુ સુભટનો હાથ જમવા માટે લાબો થયો નહિ

સુરગી વસ્તુસ્થિતિ પામી ગઈ, છતા ધણીનુ મન સ્પષ્ટ રીતે જાણવા માટે તેણે નમ્રતાથી પૂછયુ કે 'હે સ્વામી! તમે ભોજન કેમ કરતા નથી?'

સુભટે કહ્યુ 'જમવાની ખાસ ઉલટ થતી નથી'

એ સાભળીને સુરગીએ ફરી પૂછયુ 'શુ એમા કાઇ ખામી જણાય છે?'

સુભટે કહ્યુ 'હા, એમા એક વસ્તુની ખામી છે જો કુરગીએ બનાવેલુ શાક એમા ઉમેરાય, તો બધુ ભોજન અમૃત જેવુ મીઠુ લાગે'

સુરગીએ કહ્યુ 'આમાનુ કોઇ પણ શાક ચાખ્યા વિના તમને શુ ખબર પડી કે તે કુરગીના હાથે બનાવેલા શાક જેવુ સ્વાદિષ્ટ નથી?'

સુભટે કહ્યુ 'એ તો એની સોડમ જ કહી આપે તેમા ચાખવાની જરૂર નથી'

સુરંગી સમજી ગઈ કે સુભટની વિવેકબુદ્ધિ ઉપર પક્ષપાતના ચશ્મા ચડી ચૂકેલા છે, તેથી ગમે તેવી દલીલ કરીશ, તો પણ તેના ગળે ઉતરશે નહિ ' તેથી તે ઉઠીને ઊભી થઈ અને વાડકો લઈને કુરંગીને ઘેર ગઈ ત્યા તેણે કુરંગીને કહ્યુ કે ' બહેન ! સ્વામીનુ મન તમારામા વસ્યુ છે, તેથી તેમને મારા કરેલા શાક કે પકવાન ભાવતા નથી, માટે તમારુ બનાવેલુ શાક આપો કે જેથી તેઓ ઉલટપૂર્વક ભોજન કરે '

કુરંગીએ જોયુ કે આટઆટલો તિરસ્કાર કરવા છતા સુભટનુ મન પોતાના પર ચોટેલુ છે, તેમ છતા તેની વધારે પરીક્ષા કરવી જોઈએ. તેથી તેણે સુરંગીને કહ્યુ કે ' બહેન ! થોડી વાર આ પરસાળમા બેસો ને હુ આપણા સ્વામી માટે ગરમાગરમ શાક બનાવી આપુ છુ ' એટલે સુરંગી પરસાળમા બેઠી અને કુરંગી મકાનના પાછલા ભાગમા જઈને પાડીએ કરેલુ તાજુ છાણુ લઈ આવી પછી તેમા આટો, લૂણ, મરી નાખીને તેને હિંગ વડે વઘાર્યું અને લીંબુનો પટ દઈને તે ગરમાગરમ શાકનો વાડકો ભરી આપ્યો

સુરંગીએ આ શાક સુભટ આગળ ધર્યું એટલે તે બોલી ઊઠ્યો ' જોઈ આ શાકની સોડમ ! તેમાથી કેવી મધુર વાસ આવી રહી છે ? અરે ! તેનો દેખાવ જ કહી આપે છે કે તે એક ઉત્તમ પ્રકારનુ નાનાવિધ વ્યજનવાળુ સુદર શાક છે!' પછી તેણે ભોજન કરવા માડ્યુ તે વખતે સુરંગીએ બનાવેલી વસ્તુઓ તો જુજબાજ ખાધી, પણ કુરંગીએ બનાવેલુ શાક બધુ જ ખાઈ ગયો અને તે બોલી ઊઠ્યો કે ' દુનિયામા શાક

બનાવનારાએ ભલે શાક બનાવે પણ તેમાનુ કોઇ શાક કુરંગી
એ બનાવેલા શાકની તોલે આવે નહિ !' ઇતિ

આ દૃષ્ટાંત પરથી સુજ્ઞ પાઠકો સમજી ગયા હશે કે પક્ષ
પાત ને દૃષ્ટિરાગ લીધે સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરવામા આપણી
બુદ્ધિ કેવી અને કેટલી પાંગળી બની જાય છે

૯. તત્ત્વની પરીક્ષા

સત્યશોધન એટલે તત્ત્વવિનિશ્ચય કે તત્ત્વની પરીક્ષા, તે
માટે પરમ તત્ત્વજ્ઞ શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિજીના નીચેના વચનો
મનન કરવા યોગ્ય છે —

"आगमेन च युक्त्या च, योऽर्थः समभिगम्यते ।
परीक्ष्य हेमवद् ग्राह्य', पक्षपाताग्रहेण किम् ?"

"આગમ અને યુક્તિ વડે જે તત્ત્વનુ પ્રતિપાદન કરવામા
આવે છે, તે સુવર્ણની માફક પરીક્ષા કર્યા પછી ગ્રહણ કરવા
યોગ્ય છે તેમા પક્ષપાત કે આગ્રહ કરવાનો કંઈ જ અર્થ નથી"

આ શબ્દોનુ રહસ્ય એ છે કે—સારાપણુ અને ખોટાપણુ
જેમ દરેક બાબતમા રહેલુ હોય છે તેમ શાસ્ત્ર અને તર્કની
બાબતમા પણ હોય છે એટલે કે શાસ્ત્રો બે પ્રકારના છે એક
તો સર્વજ્ઞકથિત અને બીજા અસર્વજ્ઞકથિત તેમા જે શાસ્ત્રો
સર્વજ્ઞકથિત છે, તે સવાદી હોઇને પૂરેપૂરા વિશ્વસનીય છે અને
જે શાસ્ત્રો અસર્વજ્ઞપ્રણીત છે, તે વિસવાદી હોઇને પરસ્પર
વિરોધી વચનોવાળા છે, તેથી વિશ્વસનીય નથી તે જ રીતે
તર્ક પણ બે પ્રકારનો છે એક સુતર્ક અને બીજો કુતર્ક તેમા

જે વિશદ અને વ્યવહારુ તર્ક છે તે સુતર્ક છે અને કુત્સિત તથા અવ્યવહારુ તર્ક છે, તે કુતર્ક છે દાખલા તરીકે કોઈ ગામની સાકડી શેરીમા એક ગાડો હાથી આવ્યો તે વખતે તેના પર બેઠેલા માવતે બૂમ મારીને લોકોને કહ્યું કે 'ભાઈઓ! અહીંથી ભાગી છૂટો, નહિ તો આ ગાડો હાથી તમને મારી નાખશે' તે વખતે એક માણસે ભાગી છૂટવાને બદલે માવતને પૂછયુ કે 'અરે! આ હાથી લોકોને શી રીતે મારી શકશે? શુ એ હાથી લોકોને અડકીને મારે છે કે અડકયા વિના? જો તે અડકીને મારતો હોય, તો પ્રથમ તુ જ મરવો જોઈએ, કારણ કે તુ હાથીને અડકેલો છે અને જો એ હાથી લોકોને અડકયા વિના જ મારતો હોય તો અહીંથી ભાગી જવાનુ નિરર્થક છે, કારણ કે એ રીતે તો તે ગમે ત્યા પણ મારી શકે છે માટે તારુ કહેવુ મિથ્યા છે' અને તે માણસે ભાગવાનો પ્રયત્ન કર્યો નહિ, જેથી હાથીની સુંઢમા સપડાઈને મરણને શરણ થયો તાત્પર્ય કે-અહીં જે તર્ક કરવામા આવ્યો તે એક પ્રકારનો કુતર્ક છે તેથી જે તત્ત્વો શાસ્ત્રો અને તર્કથી સિદ્ધ થયેલા કહેવાય છે, તેની પણ પરીક્ષા કરવી ઘટે છે આ બાબતમા સુવર્ણપરીક્ષાનુ દૃષ્ટાત લક્ષ્યમા રાખવા યોગ્ય છે જેમ કોઈ માણસને સુવર્ણ ખરીદવુ હોય તો પ્રથમ તેને કસોટી પર ચડાવીને તેનો કસ કાઢી જુએ છે, પછી વિશેષ ખાતરી કરવા તેને છીણીથી કાપી જુએ છે, એરણ પર મૂકીને ટીપી જુએ છે, તથા તાપમા તપાવીને કે તેજાબમા બોળીને 'તેમા કાઈ દગો કે ભેળ તો નથી?' તેની ખાતરી કરી જુએ છે અને ત્યારબાદ જ તે એ સુવર્ણને ગ્રહણ કરે છે તે રીતે

*શાસ્ત્રો અને તર્કોએ સિદ્ધ કરેલા કહેવાતા તત્ત્વો પ્રથમ સાદી સમજની કસોટી પર કસી જોવા ઘટે છે, પછી તેના ભિન્ન ભિન્ન અંગો પરત્વે વિચાર કરીને તેને છેદી જોવા ઘટે છે, અનુભવની એરણ પર મૂકીને ટીપી જોવા ઘટે છે, તથા વિવેકરૂપ તેજાબમાં બોળીને તેની હિતકરતા વિષે સંપૂર્ણ ખાતરી કરી લેવી ઘટે છે અને એ પ્રકારની પરીક્ષામાંથી જો તે બરાબર પસાર થાય તો જ તેનો સ્વીકાર કરવો યોગ્ય છે બાકી પક્ષપાત કે આગ્રહને વશ થઈને કોઈ તત્ત્વને સ્વીકારી લેવાનો વાસ્તવિક અર્થ કાંઈ જ નથી

---

*એક મહાન્ જ્ઞાની પુરુષે પણ ફરમાવ્યું છે કે—

परीक्षन्ते कषच्छेदतापैः, स्वर्णं यथा जनाः ।
शास्त्रेऽपि वर्णिकाशुद्धिं, परीक्षन्तां तथा बुधाः ॥

મનુષ્યો કષ, છેદ અને તાપ વડે જેમ સુવર્ણની પરીક્ષા કરે છે તે પ્રમાણે પંડિત પુરુષોએ શાસ્ત્રમાં પણ વાક્યોની શુદ્ધિને અર્થાત્ શાસ્ત્રોમાં જણાવેલા દેવ ગુરુ, ધર્મના સ્વરૂપને અથવા તે તે વિષયોને ચિંતન-મનન-પૂર્વક ખૂબ તપાસવા જોઈએ જે શાસ્ત્રોમાં પૂર્વાપર અવિરોધી વિધિ અને નિષેધની સુંદર વ્યવસ્થા છે તે શાસ્ત્ર કષ-શુદ્ધિવાળું ગણાય છે

વિધિ તથા નિષેધમાં યોગ અને ક્ષેમ કરનારી સુંદર ક્રિયાનું જેમાં વર્ણન છે તે શાસ્ત્ર છેદ-શુદ્ધિવાળું ગણાય છે

અને જે શાસ્ત્ર સર્વ નયની અપેક્ષા રાખનાર વિચારોરૂપી પ્રબળ અગ્નિવડે કોઈપણ પદાર્થ-નિરૂપણમાં જરા પણ અપૂર્ણતાવાળું નથી તે શાસ્ત્ર તાપ-શુદ્ધિવાળું ગણાય છે

વિશેષમા શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિજી જણાવે છે કે —

"श्रोतव्ये च कृतौ कर्णौ, वाग्बुद्धिश्च विचारणे।
यः श्रुत न विचारेत, स कार्यं विन्दते कथम् ?॥"

"સાભળવા માટે કાન છે અને વિચારવા માટે વાણી તથા બુદ્ધિ છે તેથી જે મનુષ્ય સાભળીને વિચાર કરતો નથી તે તત્ત્વને જાણી શકતો નથી "

આ કહેવાની મતલબ એ છે કે–કાન વડે તમે ગમે તે પ્રકારના વિચારો, ગમે તે પ્રકારના વિવેચનો કે ગમે તે પ્રકારના વ્યાખ્યાનો સાભળો તેમા હરકત નથી, પણ એ વિચારો, વિવેચનો કે વ્યાખ્યાનો પર બુદ્ધિપૂર્વક વિચારો કરો કે 'એમા કઈ બાબત વ્યાજબી છે અને કઇ બાબત ગેરવ્યાજબી છે?' અથવા 'કઈ બાબત સગત છે અને કઇ બાબત અસગત છે?' અથવા 'કઈ બાબત હિતકર છે અને કઇ બાબત અહિતકર છે?' જો તેમ કરશો તો જ તમે સાચા તત્ત્વને પામી શકશો

અને તે મહાપુરુષે એ પણ સ્પષ્ટ જણાવી દીધુ છે કે -

"नेत्रैर्निरीक्ष्य विषकण्टकसर्पकीटान्,
सम्यग् यथा व्रजति तान् परिहृत्य सर्वान्।
कुज्ञानकुश्रुतिकुदृष्टिकुमार्गदोषान्,
सम्यग् विचारयथ कोऽत्र परापवादः ?॥"

જો કોઈ માણુસ પોતાના માર્ગમા ઝેરી કાટાઓ, સાપ કે કીડાઓને પડેલા જોઇને તે બધાનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક વધા

સારા કે વધારે સહીસલામત માર્ગે ચાલે તો શુ તેણે એ કાટા, સાપ અને કીડાઓની નિંદા કરેલી ગણાય ? જો એનો જવાબ નકારમા હોય તો જે પુરુષો કુજ્ઞાન, કુશ્રુતિ, કુદૃષ્ટિ અને કુમાર્ગને દોષરૂપ ગણીને તેનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક સદ્‌જ્ઞાન, સત્શાસ્ત્ર, સદૃષ્ટિ અને સન્માર્ગને ગ્રહણ કરવાનુ સૂચવે છે, તે કોઇની નિંદા છે, એવુ કેમ મનાય ? હે સુજ્ઞો ! તમે એ બાબતનો વિચાર કરો ' તાત્પર્ય કે સત્ય-શોધનના હેતુથી જ્ઞાનનુ, શાસ્ત્રનુ કે માર્ગનુ સ્વરૂપ વિચારવુ અને તેમા જે ખોટુ હોય તેને ખોટુ કહેવુ તથા સાચુ હોય તેને સાચુ કહેવુ, તેમા કોઇની પણ નિંદા થતી નથી તેમ છતા જો કોઇ તેને નિંદા માની લે તો એ તેની સમજની જ ખામી છે નિંદાની વ્યાખ્યા એ પ્રકારે કરવાથી તો આ જગત્‌મા સાચા અને ખોટાની અથવા સારા અને ખરાબની કે સત્ અને અસત્‌ની વિચારણા થવી જ મુશ્કેલ છે, પછી તેનો વિવેક કરવાની તો વાત જ કયા રહી ? તેથી વિવેકપૂર્વક થતી સિદ્ધાંત-ચર્ચાને નિંદા ન માનતા સત્યનુ શોધન સમજવુ કે તત્ત્વનો નિર્ણય સમજવો અને તેના પર ખૂબ જ સ્વસ્થ ચિત્તે વિચાર કરવો

૧૦ બોધિરત્ન

તત્ત્વનો વિશન્તાપૂર્વક કે વિશેષતાપૂર્વક નિશ્ચય થાય એ પરમપદ ભણીનુ પ્રશસ્ત પ્રસ્થાન છે કે જેનુ મૂલ્યાકન કોઈ પણ પાર્થિવ વસ્તુથી થઇ શકતુ નથી, તેથી જ મહર્ષિઓએ તેને બોધિરત્નની સૂચક સજ્ઞા આપેલી છે તેઓ ભારપૂર્વક જણાવે છે કે —

"मानुष्यमार्यदेशश्च जातिः सर्वाक्षपाटवम् ।
आयुश्च प्राप्यते तत्र कथञ्चित् कर्मलाघवात् ॥
प्राप्तेषु पुण्यतः श्रद्धा–कथन–श्रवणेष्वपि ।
तत्त्वविनिश्चयरूपं तद् बोधिरत्नं सुदुर्लभम् ॥"

કર્મો કેટલાક અંશે હળવા થવાથી મનુષ્ય ભવ, આર્ય દેશ, ઉત્તમ જાતિ, પાંચે ઇંદ્રિયોની પૂર્ણતા અને (મનુષ્ય સબંધી) આયુષ્ય પ્રાપ્ત થાય છે વળી પુણ્યના યોગે ધર્મ કહેનારા મળી આવે છે, ધર્મ સાંભળવાનો પ્રસંગ પણ પ્રાપ્ત થાય છે અને ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા પણ પ્રકટે છે, પરંતુ તત્ત્વના નિશ્ચયરૂપ બોધિરત્નની પ્રાપ્તિ થવી અતિ દુર્લભ છે

૧૧. સમ્યક્ત્વનું મહત્ત્વ

બોધિરત્નરૂપ તત્ત્વવિનિશ્ચયનું અપરનામ સમ્યક્ત્વ છે તેનું મહત્ત્વ પ્રકાશતા નિર્ગ્રંથ મહર્ષિઓએ કહ્યું છે કે –

"कुसमयसुईण महणं सम्मत्तं जस्स सुट्ठिअं हियए ।
तस्स जगुज्जोयकरं नाणं चरणं च भवमहणं ॥"

જેના હૃદયમાં કુસમયની શ્રુતિઓનું એટલે કે ખોટા સિદ્ધાંતો રજૂ કરનાર શાસ્ત્રોનું નિરસન કરનાર સમ્યક્ત્વ સારી રીતે સ્થિર થયેલું છે, તેનું જ્ઞાન જગતનો ઉદ્યોત કરનારું એટલે સમસ્ત પદાર્થોને જાણનારું બને છે તથા તેનું ચારિત્ર જન્મ મરણના ક્લેશનો નાશ કરનારું થાય છે તાત્પર્ય કે-જ્ઞાન અને ક્રિયા પોતાનું વાસ્તવિક ફળ ત્યારે જ આપી શકે છે કે જ્યારે તે સમ્યક્ત્વના રંગે પૂરેપૂરા રંગાયેલા હોય

૧૨ સમ્યક્ત્વનો અર્થ દેવ, ગુરુ અને ધર્મનો સત્ય નિર્ણય

સમ્યક્ત્વનો સામાન્ય અર્થ સમ્યક્‌પણુ કે સત્યમયતા છે, પણ જે વિષય પરત્વે આ સત્યમયતા ધારણ કરવાની છે, તે અપેક્ષાએ મહર્ષિઓએ તેની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ કહેલી છે-

"या देवे देवताबुद्धिर्गुरौ च गुरुतामतिः।
धर्मे च धर्मधीः शुद्धा, सम्यक्त्वमिदमुच्यते ॥"

સુદેવમા દેવપણાની, સુગુરુમા ગુરુપણાની અને સુધર્મમા ધર્મપણાની બુદ્ધિ નિર્મલ હોય તો એ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે

અહીં નિર્મલ શબ્દથી મલરહિત તે મિથ્યાત્વરહિત સ્થિતિ અપેક્ષિત છે, તેથી ઉક્ત મહર્ષિઓએ સમ્યક્ત્વની વ્યાખ્યા સાથે મિથ્યાત્વની વ્યાખ્યા પણ કહેલી છે તે આ રીતે —

"अदेवे देवबुद्धिर्या, गुरुधीरगुरौ च या।
अधर्मे धर्मबुद्धिश्च, मिथ्यात्व तद् विपर्ययात् ॥"

અદેવમા દેવપણાની, અગુરુમા ગુરુપણાની અને અધર્મમા ધર્મપણાની બુદ્ધિ હોવી એ તેના વિપરીતપણાને લીધે મિથ્યાત્વ કહેવાય છે

આ બને વ્યાખ્યાઓનો સાથે વિચાર કરતા તાત્પર્ય એ નીકળે છે કે—

(૧) જે દેવના લક્ષણોથી યુક્ત હોય તેને દેવ માનવા એ સમ્યક્ત્વ છે અને જે દેવના લક્ષણોથી રહિત હોય, તેને દેવ માનવા એ મિથ્યાત્વ છે

(૨) જે ગુરુના લક્ષણોથી યુક્ત હોય તેને ગુરુ માનવા એ સમ્યકૃત્વ છે અને જે ગુરુના લક્ષણોથી રહિત હોય તેને ગુરુ માનવા એ મિથ્યાત્વ છે

(૩) જે ધર્મના લક્ષણોથી યુક્ત હોય તેને ધર્મ માનવો એ સમ્યકૃત્વ છે અને જે ધર્મના લક્ષણોથી રહિત હોય તેને ધર્મ માનવો એ મિથ્યાત્વ છે

આ તાત્પર્યમા ઉપલક્ષણથી એટલુ ઉમેરી શકાય કે—

(૧ અ) જે ખરેખર કુદેવ છે, તેને કુદેવ માનવા

(૨ અ) જે ખરેખર કુગુરુ છે, તેને કુગુરુ માનવા

(૩ અ) જે ખરેખરો કુધર્મ છે, તેને કુધર્મ માનવો

એ સમ્યકૃત્વ છે અને

(૧ આ) જે ખરેખર દેવ છે, તેને દેવ ન માનવા

(૨ આ) જે ખરેખર ગુરુ છે, તેને ગુરુ ન માનવા

(૩ આ) અને જે ખરેખરો ધર્મ છે, તેને ધર્મ ન માનવો એ મિથ્યાત્વ છે

આ જ વસ્તુને સમગ્રપણે કહેવી હોય તો એમ કહી શકાય કે —

(૧) સુદેવને સુદેવ માનવા અને કુદેવને કુદેવ માનવા એ સમ્યકૃત્વ છે, અને સુદેવને કુદેવ માનવા કે કુદેવને સુદેવ માનવા એ મિથ્યાત્વ છે (જે લક્ષણોથી યુક્ત છે, તેને માટે અહીં 'સુ' વિશેષણ વાપરેલુ છે અને જે લક્ષણથી રહિત છે, તેને માટે 'કુ' વિશેષણ વાપરેલુ છે)

(૨) સુગુરુને સુગુરુ માનવા અને કુગુરુને કુગુરુ માનવા એ સમ્યક્ત્વ છે અને સુગુરુને કુગુરુ માનવા કે કુગુરુને સુગુરુ માનવા એ મિથ્યાત્વ છે

(૩) સુધર્મને સુધર્મ માનવો અને કુધર્મને કુધર્મ માનવો એ સમ્યક્ત્વ છે અને સુધર્મને કુધર્મ માનવો કે કુધર્મને સુધર્મ માનવો એ મિથ્યાત્વ છે

મિથ્યાત્વનો પરિહાર અને સમ્યક્ત્વનો સ્વીકાર એ આધ્યાત્મિક દીક્ષા છે, તેથી જે મુમુક્ષુ સમ્યક્ત્વનો સ્વીકાર કરવા ઈચ્છે છે, તેણે દેવ, ગુરુ અને ધર્મનું સ્વરૂપ યથાર્થ રીતે જાણી લેવુ જ જોઈએ તે પૈકી દેવનુ સ્વરૂપ પ્રસ્તુત નિબંધમા અને ગુરુ તથા ધર્મનું સ્વરૂપ ત્યાર પછીના નિબંધોમા ક્રમશ આપવામા આવ્યુ છે

૧૩ દેવના પર્યાયશબ્દો

વ્યવહારમા જેને ઈશ, ઇશ્વર, પરમેશ, પરમેશ્વર, પરબ્રહ્મ, પરમાત્મા, પરમેષ્ઠી, પ્રભુ કે ભગવાન કહેવામા આવે છે, તેનો નિર્દેશ અહીં 'દેવ' તરીકે કરવામા આવ્યો છે તેના સ્વરૂપ સબધી વિચારણા કરવી એટલે કે ઇશ્વર કેવો હોય તેનો પરામર્શ કરવો એ પ્રસ્તુત પક્તિઓનુ પ્રયોજન છે

૧૪ દેવ અથવા ઇશ્વર સર્વ પ્રવૃત્તિઓનો સચાલક હોઈ શકે નહિ

કેટલાક એમ કહે છે કે 'ઇશની આજ્ઞા વિના, નહીં પાદડુ હાલી શકે' અર્થાત્ 'ઈશ્વરની મરજી વિના પાદડુ

હાલવા જેવી એક નાની ક્રિયા પણ થઈ શકતી નથી, તો અન્ય મોટી ક્રિયાઓ તો કયાથી જ થઈ શકે? તાત્પર્ય કે–આ જગતમા નાની મોટી જે કાંઈ ક્રિયાઓ થઈ રહેલી જણાય છે, તે ઇશ્વરને આભારી છે અથવા તો તેનુ પ્રવર્ત્તન અને સચાલન બને ઇશ્વર જ કરે છે ' આવુ વિધાન કરવાનો મૂળ આશય ઇશ્વરની મહત્તા દર્શાવવાનો છે, પરંતુ તેમ કરવામા ઇશ્વરની મહત્તા પ્રકટ થાય છે કે લઘુતા? તે વિચારવાનુ છે

જો આ જગતની સર્વ ક્રિયાઓનુ પ્રવર્ત્તન અને સચાલન ઇશ્વરદ્વારા થતુ હોય, તો તેમા ચાલી રહેલી સર્વે પાપી પ્રવૃત્તિઓની જવાબદારી પણ તેના જ શિર પર આવે દાખલા તરીકે એક માણસ બીજા માણસનુ ખૂન કરે તો તેનો જવાબદાર તે માણસ નહિ પણ ઇશ્વર જ ઠરે, કારણ કે જે કાઇ થયુ છે, તે ઇશ્વરની આજ્ઞાથી થયુ છે અથવા એક માણસ બીજા માણસનો વિશ્વાસઘાત કરી તેને તદ્દન કફોડી હાલતમા મૂકી દે તો તેનો જવાબદાર તે માણસ નહિ પણ ઇશ્વર જ ઠરે, કારણ કે તે કામ ઇશ્વરની આજ્ઞાને આધીન થયેલુ છે અથવા એક માણસ બીજા માણસની માલમિલકત ઉઠાવી જાય કે તેના ઘરમા ખાતર પાડે તો તેનો જવાબદાર તે માણસ નહિ પણ ઇશ્વર જ ઠરે, કારણ કે તેને તેમ કરવાની પ્રેરણા ઇશ્વર તરફથી થયેલી છે અથવા એક માણસ બીજા માણસની સ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર કરે કે કોઈ સતી સ્ત્રીની લાજ લૂટે કે કોઈ પણ પાશવી અત્યાચાર કરે, તો તેની જવાબદારી તે માણસની નહિ પણ ઇશ્વરની ઠરે, કારણ કે ઇશ્વરની આજ્ઞા હોવાથી જ તેણે તે તે પ્રકારના કાર્યો કરેલા છે આ રીતે મનુષ્યો ગમે તેવા

અને ગમે તેટલા બૂરા કામો કરતા હોય, તે બૂરા કામોની જવાબદારી તેમની નહી પણ ઇશ્વરની જ ઠરે, કારણ કે જે કાઈ થાય છે, તે બધુ ઇશ્વરની આજ્ઞા કે મરજીથી જ થાય છે

અહીં વિચારવાનુ એટલુ જ છે કે જો ઇશ્વર માનવામા આવે છે તેમ ખરેખર મહાન, ન્યાયી, દયાળુ અને ભલો હોય તો તે આવા તુચ્છ, અન્યાયી, નિર્દય અને બૂરા કામો કેમ કરે ? જેમ હસવુ અને લોટ ફાકવો એ બે કાર્યો સાથે બની શકતા નથી, જેમ ઉત્તર અને દક્ષિણ એ બને દિશામા એક સાથે પ્રવાસ થઈ શકતો નથી અને જેમ દિવસ તથા રાત્રિ એક જ સ્થળે એકી વખતે સભવી શકતા નથી, તેમ મહાન થવુ અને તુચ્છ કામો કરવા, ન્યાયી થવુ અને અન્યાય કરવો, દયાળુ થવુ ને હિંસા કરવી તથા ભલા થવુ અને બૂરાઇના કામો કરવા એ બે એકી સાથે બની શક્તુ નથી તેથી જેઓ ઇશ્વરને સર્વ ક્રિયાઓનુ પ્રવર્તન અને સચાલન કરનારો માને છે, તેમણે તેને મહાન, ન્યાયી, દયાળુ અને ભલો માનતા અટકવુ જોઇએ અથવા તેને મહાન, ન્યાયી, દયાળુ અને ભલો માનીને સર્વ ક્રિયાઓનુ પ્રવર્તન તથા સચાલન કરનારો માનતા અટકવુ જોઇએ આ બે વિકલ્પોમાથી કયો વિકલ્પ પસદ કરવા યોગ્ય છે તે કોઇ પણ સુજ્ઞ જન સહેલાઇથી સમજી શકે તેમ છે, કારણ કે ઇશ્વરને મહાન, ન્યાયી, દયાળુ અને ભલો ન માનવામા તેનુ મહત્ત્વ કોઈ પણ રીતે જળવાતુ નથી, જ્યારે બીજા વિકલ્પ અનુસાર તેની ઇશ્વરતા ટકી રહે છે તાત્પર્ય કે–

દેવ અથવા ઇશ્વર આ જગત્‌ની સર્વ પ્રવૃત્તિઓનો સંચાલક હોઇ શકે નહિ

૧૫ ઇશ્વર મોટો કે શેતાન?

કેટલાક એમ કહે છે કે-આ જગતમા જે કાઇ સારા કામો થાય છે, તે ઇશ્વરની આજ્ઞાથી થાય છે અને બૂરા કામો થાય છે તે શેતાનની આજ્ઞાથી થાય છે તાત્પર્ય કે 'ઇશ્વર તો મહાન, ન્યાયી, દયાળુ અને ભલો છે પણ શેતાન બૂરો છે' પરતુ આ વિધાન પણ ઇશ્વરની માનવામા આવેલી મહત્તાનો લોપ કરનારુ જ છે જો આ જગત પર એક જણને બદલે બે જણાની સત્તા ચાલતી હોય તો ઇશ્વર એ ઇશ્વર જ ન કહેવાય, કારણ કે ઇશ્વરનો અર્થ શ્રેષ્ઠ રાજકર્તા કે સહુથી મહાન રાજકર્તા એવો થાય છે વળી આ જગતમા સારા કામો કરતા બૂરા કામો વધારે થાય છે, એટલે ઇશ્વરની સત્તા કરતા શેતાનની સત્તાને વધારે જબરી, વધારે મોટી કે વધુ મહાન સ્વીકારવી પડે અને એ રીતે ઇશ્વર કરતા શેતાન વધુ મોટો સાબિત થતા સ્મરણ, વદન, સ્તવન, પૂજન, ધ્યાન કે આરાધન ઇશ્વરનુ નહિ પણ શેતાનનુ જ કરવુ ઘટે, કારણ કે ખરો ઇશ્વર-મોટો રાજ્ય કરનાર તો તે જ છે, પરતુ તેમ કરવાનુ કોઇ ભાગ્યે જ કબૂલ કરે છે, તેથી એ વાત સિદ્ધ છે કે સારા કામો ઇશ્વરની આજ્ઞાથી થાય છે, એમ માનવુ અસગત અને અનર્થકારી છે

૧૬ જગતનુ સચાલન શાથી થાય છે?

અહીં એવો પ્રશ્ન ઉઠવાનો સભવ છે કે 'આ જગતની સર્વ ક્રિયાઓનુ પ્રવર્તન તથા સચાલન જો ઇશ્વર કરતો નથી, તો બીજુ કોણ કરે છે? અથવા શાથી થાય છે?'

તેનો ખુલાસો એ છે કે-આ જગતની સર્વ ક્રિયાઓનુ પ્રવર્ત્તન અને સચાલન ઇશ્વર કે તેની પર્યાયવાચી કોઈ એક વ્યક્તિ વડે થતુ નથી, પણ સ્વય થાય છે જેમકે દિવાસળી ચાપતા રૂ સળગે છે, પાણી છાટવાથી અગ્નિ ઓલવાઇ જાય છે, અનાજ ખાવાથી રસ, રક્ત વગેરે ધાતુઓ બને છે તેમા એક વસ્તુનો તે તે પ્રકારનો સ્વભાવ છે, માટે કારણો મળી આવતા તે તે પ્રકારે કામ થાય છે જો દીવાસળીનો સ્વભાવ સળગાવવાનો ન હોય અને રૂનો સ્વભાવ સળગવાનો ન હોય તો રૂ સળગવાની ક્રિયા બની શકે નહિ જો પાણીનો સ્વભાવ અગ્નિને શમન કરવાનો અને અગ્નિનો સ્વભાવ પાણીથી શમવાનો ન હોય તો અગ્નિ ઓલવાઇ જવાની ક્રિયા બની શકે નહિ તે જ રીતે અનાજમા રસરૂપે પરિણમવાની શક્તિ છે, તેથી જ રસરૂપે પરિણમે છે, અ યથા અનાજમાથી રસ બનવાની ક્રિયા સિદ્ધ થાય નહિ આ ક્રિયાઓમા ઇશ્વરને વચ્ચે લાવવાની જરૂર નથી, કારણ કે તેમ કરવાથી કોઇ ઉપયોગી અર્થ સરતો નથી દીવાસળીમા ઇશ્વરે અગ્નિ પ્રગટાવ્યો અને તે અગ્નિને ઇશ્વરે રૂમા મૂક્યો અને તે રૂને ઇશ્વરે સળગાવ્યુ એમ કહેવુ વ્યાજબી કે વ્યવહારુ નથી તેમ છતા દલીલની ખાતર માની લઇએ કે દીવાસળીમા ઇશ્વરે અગ્નિ પ્રગટાવ્યો અને તે અગ્નિને ઇશ્વરે રૂમા મૂક્યો અને તે રૂને ઇશ્વરે સળગા યુ તો અન્યત્ર તેથી વિરુદ્ધ ક્રિયાઓ થઈ રહી હોય તેનુ કેમ? ઇશ્વર એક સ્થળે ઘાસની હોળી કરે અને બીજા સ્થળે પાછુ ઘાસ ઉગાડે તેનો અર્થ શુ? ઇશ્વર એક સ્થળે અનાજ પકવે અને બીજા સ્થળે દુકાળ પાડે તેનુ પ્રયોજન શુ? ઇશ્વર

એક સ્થળે નદીઓમા પૂર લાવે ને બીજા સ્થળે રેતી ઉડાડે તેમા સિદ્ધાત શુ ?

આના પ્રત્યુત્તરમા કદાચ એમ કહેવામા આવે કે 'ઇશ્વરને જ્યા જેવી જરૂર જણાય છે, ત્યા તે તેવી રીતે કામ કરે છે' તો એ ખુલાસો બીજા સખ્યાબધ નવા પ્રશ્નોને જન્મ આપે છે ઈશ્વરને કયા કેવી જરૂર જણાય છે ? તે કોઈ કારણ પરત્વે જણાય છે કે કારણ વિના ? જો કારણ પરત્વે જણાતી હોય તો તે પણ કારણને તાબેદાર છે, પણ સ્વતત્ર નથી અને જો કારણ વિના જ તે ગમે તેમ કરતો હોય તો વિવેકહીન, અન્યાયી, અસ્વસ્થ અને તરગી જ ગણાય આમ ઉભય રીતે વિચાર કરતા જગતમા બની રહેતી ક્રિયાઓની વચ્ચે ઈશ્વરને લાવતા તેનુ ઇશ્વરપણ દૂષિત થાય છે, તેથી જગતની સર્વ ક્રિયાઓ સ્વય ચાલી રહી છે, એમ માનવુ જ વધારે સગત છે

૧૭ જગત અનાદિ-અનત છે

અહીં એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થવાની સભાવના છે કે-જો જગત્‌ની બધી ક્રિયાઓ સ્વય સચાલિત હોય તો તે ક્યારે સચાલિત થઇ અને કયા સુધી ચાલશે ? એનો જવાબ એ છે કે-આ જગત્ પૂર્વકાળે હતુ, તેના પૂર્વકાળે પણ હતુ અને તેના પૂર્વકાળે પણ હતુ એ રીતે અનાદિકાલથી હતુ એટલે તેની કોઈ પણ ક્રિયા નવેસરથી સચાલિત થઇ નથી તાત્પર્ય કે-તે અનાદિ છે તે જ રીતે આ જગત્ હવે પછી ચાલશે, તેની પછી પણ ચાલશે અને તેની પછી પણ ચાલશે તેથી તે અનતકાળ સુધી ચાલશે જો સમગ્ર જગત્‌નો વિચાર કરીએ

તો તેમા કોઈ પણ વસ્તુ નવી આવતી નથી અને હોય છે તેનો મૂળથી નાશ થતો નથી મનુષ્ય અનાજ, ઘી, દૂધ વગેરે ખાય છે, તેથી ક્રમશ સાત ધાતુની વૃદ્ધિ થાય છે અને તેનો પિડ પોષાય છે આ પિડ ચેતનહીન થતા તેને બાળી મૂકવામા આવે છે કે દાટી દેવામા આવે છે અને કોઈ કોઇના રિવાજ મુજબ તેને પક્ષીઓની આગળ ફેકી દેવામા આવે છે એ દરેક સચોગોમા ચેતન ચેતનરૂપે સ્વતત્ર રહી જાય છે અને બાકીનુ પુદ્ગલ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને વાયુરૂપે પરિણુત થાય છે વળી તે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ વગેરે વડે અનાજની ઉત્પત્તિ થાય છે અને પાછુ મનુષ્યના પેટમા દાખલ થાય છે તાત્પર્ય કે આ જગત્મા જેટલા અણુ–પરમાણુ છે તથા બીજા પણ જે કાઈ સનાતન દ્રવ્યો છે, તેમા લેશમાત્ર પણ વધારો કે ઘટાડો થતો નથી આધુનિક વિજ્ઞાનના પ્રયોગોએ આ વાતને બરાબર પુષ્ટિ આપી છે

આ પ્રકારે સૃષ્ટિનુ સચાલન સ્વય થઇ રહ્યુ છે એ વાત યુક્તિ અને અનુભવથી સિદ્ધ છે, છતા જે લોકોના મનમા એવી વાત જોરથી ઠસી ગઇ છે કે–ઇશ્વર સૃષ્ટિનો સર્જનહાર છે, તેમને એ પ્રશ્ન થવાનો કે ‘ દરેક વસ્તુનો બનાવનાર કોઈ ને કોઇ હોય છે જ તો આ જગત્નો બનાવનાર પણ કોઇ કેમ ન હોય ? તાત્પર્ય કે હોય જ અને તે બનાવનારને ઇશ્વર માનવામા વાધો શુ ? ’ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે ‘ જો દરેક વસ્તુનો બનાવનાર કોઇ ને કોઈ હોય જ ’ એવો સિદ્ધાત સ્વીકારીએ તો ઇશ્વરને બનાવનારો પણ કોઈક હોવો જ જોઇએ એ વાતનો સ્વીકાર કરવો પડશે અને તેના બનાવનારનો બના

વનાર પણ કોઈક હોવો જ જોઈએ તે વાતનો પણ સ્વીકાર કરવો જ પડશે વળી તેને બનાવનાર પણ કોઈક માનવો જ પડે એમ તે પરપરા અનત બનશે એટલે બધી વસ્તુનો સર્જનહાર ઈશ્વર છે, એ વાત તો ઊભી રહેશે જ નહિ જ્યા ઈશ્વરની પહેલા તેને બનાવનારા અસખ્ય-અનત પેદા થયા હોય ત્યા ઈશ્વરનુ સર્જનહારપણુ ક્યા રહ્યુ ?

૧૮ ઈશ્વર જગતનો સહારક હોઇ શકે નહિ

હવે વિચારવાનુ એ છે કે જે ઇશ્વર સર્જન કે સચાલન કરી શકતો નથી તે તેનો નાશ કરી શકે કે કેમ ? વળી આ જગત્મા કોઇ પણ વસ્તુનો આત્યતિક નાશ તો થતો જ નથી જે કઇ થાય છે, તે તેનુ પરમ સ્વરૂપ-પરિવર્તન જ થાય છે, તેથી ઇશ્વરને જગતનો સહાર કરનારો માનવો એ પણ થડ વિનાની શાખા જેવુ પ્રમાણહીન જ છે

આ રીતે ઇશ, ઈશ્વર, પરમેશ્વર, ભગવાન, પ્રભુ કે દેવ સૃષ્ટિનો સર્જનહાર અથવા કર્તા, પાલનહાર અથવા ભર્તા અને સહરનાર અથવા સહર્તા હોય એમ માનવાને કોઇ જ કારણ નથી, તેથી તેને સૃષ્ટિનો કર્તા, ભર્તા ને હર્તા માનવો એ મિથ્યા છે, મિથ્યાત્વપોષક માન્યતા છે

૧૯ આપણા સુખ-દુ ખનો આધાર આપણા કર્મો ઉપર છે

કેટલાક મનુષ્યો એમ માને છે કે આપણે સુખ-દુ ખનો જે કાઈ અનુભવ કરીએ છીએ, તે ઇશ્વરને લીધે કરીએ છીએ

મતલબ કે આપણુને જે કઈ સુખ મળે છે, તે ઈશ્વર આપે છે અને જે કઇ દુ ખ ભોગવીએ છીએ તે પણુ ઇશ્વર આપે છે તેથી હમેશા તેઓ પ્રાર્થના કરે છે કે 'હે ઈશ્વર! તુ મને સુખી કર' પરતુ આ માન્યતા પણ ઉપરની માન્યતા જેવી જ અર્થહીન છે ઇશ્વરને એવુ શુ પ્રયોજન કે તે કોઇને સુખી કરે અને કોઇને દુ ખી કરે? અને ખરેખર તે એમ કરતો હોય તો તેના જેવો અન્યાયી અને પક્ષપાતી બીજો કોણુ ગણાય? જો સુખ આપવાનુ ઈશ્વરના હાથમા છે, તો સહુ કોઇને તે સુખી કેમ કરતો નથી? શા માટે તે એકને શ્રીમત અને બીજાને ભિખારી બનાવે છે? શા માટે તે એકને બુદ્ધિશાળી અને બીજાને જડ બનાવે છે? શા માટે તે એકને બળવાન અને બીજાને નિર્બળ રાખે છે? શા માટે તે એકને સજ્જન અને બીજાને દુર્જન બનાવે છે? શા માટે તે એકને ઉચો અને બીજાને નીચો બનાવે છે? શા માટે તે એકને મેવા મીઠાઇ ખવડાવે છે અને બીજાને સૂકો રોટલો પણ આપતો નથી? આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર એમ આપવામા આવે કે 'ઇશ્વર તો ન્યાયી અને અદલ ઈનસાફી છે, તેથી તે કોઈ પણ પ્રકારનો અન્યાય કે ગેરઇનસાફ કરતો નથી પરતુ જેમના કર્મો સારા હોય છે, તેમને તે સુખ આપે છે અને જેમના કર્મો ખોટા હોય છે તેમને તે દુ ખ આપે છે' તો એનો અર્થ એ થયો કે પ્રાણીઓના સુખ-દુ ખનો આધાર ઈશ્વર પર નથી પણ પોતાના કર્મો ઉપર છે એટલે એક મનુષ્ય સારા કામો કરે તો તેને સુખ મળે છે અને ખોટા કામો કરે તો દુ ખ મળે છે

આપણો નિત્ય અનુભવ પણ એમ જ કહે છે કે 'વાવીએ

તેવુ લણીએ અને કરીએ તેવુ પામીએ' એટલે ખેતરમા જો ડાગર વાવીએ તો ડાગર ઊગે છે, બાજરી વાવીએ તો બાજરી ઊગે છે, ઘઉં વાવીએ તો ઘઉં ઊગે છે અને મગ, મઠ, ચોખા કે ચણા વાવીએ તો મગ, મઠ, ચોખા કે ચણા ઉગે છે, પણ તેથી વિરુદ્ધ ડાગર વાવીએ ને બાજરી ઊગે કે બાજરી વાવીએ ને ડાગર ઊગે અથવા ઘઉં વાવીએ ને મગ ઊગે કે મગ વાવીએ ને ઘઉં ઊગે અથવા ચોખા વાવીએ ને ચણા ઊગે કે ચણા વાવીએ ને ચોખા ઊગે તેમ બનતુ નથી તે જ રીતે જો નિયમિત પથ્ય આહાર લઇએ તો આરોગ્ય જળવાય છે અને અનિયમિત કુપથ્ય આહાર ગ્રહણ કરીએ તો તદુરસ્તી શીઘ્ર બગડે છે, સયમી અને સદાચારી જીવન ગાળીએ તો શરીરસુખકારી જળવાઈ રહે છે અને સ્વચ્છદી તથા દુરાચારી જીવન ગાળીએ તો અનેક જીવલેણ દર્દોનો હુમલો થાય છે, કરકસરથી રહીએ તો વ્યવહાર બરાબર ચાલે છે અને ઉડાઉ થઇએ તો દેવાળીઆ બનવાનો વખત આવે છે, ખત અને ચિવટથી વિદ્યાભ્યાસ કરીએ તો જ્ઞાની બનાય છે અને આળસુ કે બેદરકાર થઈએ તો મૂઢની પક્તિમા બેસવાનો વખત આવે છે અથવા પ્રમાણિકપણે ફરજ બજાવીએ તો પ્રાપ્ત થયેલુ સ્થાન દિન પ્રતિદિન ઊંચુ થતુ જાય છે, અને નિમકહરામ કે બેવફા બનીએ તો કાળી ટીલી સાથે તે સ્થાનથી નીચુ ઉતરવુ પડે છે, પણ તેથી વિરુદ્ધ નિયમિત પથ્ય આહાર ગ્રહણ કરનારો બિમાર પડે અને અનિયમિત કુપથ્ય આહાર ગ્રહણ કરનારા તદુરસ્ત રહે અથવા સયમી અને સદાચારી રોગી બને અને સ્વચ્છદી તથા દુરાચારીની શરીરસુખકારી જળવાઇ રહે, અથવા કરકસરીઆનો વ્યવહાર તૂટે, ને ઉડાઉનો વ્યવહાર જળવાઇ રહે, અથવા ખત અને ચીવટવાળો

મૂઢ રહે અને આળસુ કે બેદરકાર જ્ઞાની બની જાય કે પ્રમા ણિકપણે ફરજ બજાવનારો બેઆબરૂ થાય અને હરામી તથા બેવફાનુ સ્થાન ઉન્નત થાય તેમ બનતુ નથી કદાચ આ ક્રમમા કોઈ ફેરફાર જોવામા આવે તો તેના ખાસ કારણો હોય છે કે જે આપણે જલ્દી જોઈ કે જાણી શકતા નથી, પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે-સારાનુ ફળ બૂરુ આવે છે અને બૂરાનુ ફળ સારુ આવે છે અથવા જો એમ જ થતુ હોય તો આ જગતમા સત્કર્મ, સદાચાર, ન્યાય, નીતિ કે ધર્મ જેવી કોઇ વસ્તુની આવશ્યકતા રહે જ નહિ, કારણ કે તેનુ ફળ નિશ્ચિત નથી અને ફળની નિશ્ચિતતા વિના સુજ્ઞજનો કાઈ પણ પ્રવૃત્તિ આદરતા નથી, એટલે 'સારાનુ ફળ સારુ અને બૂરાનુ ફળ બૂરુ' એ એક અટલ અફર નિયમ છે કે જેમા કોઈ પણ કાઈ પણ ફેરફાર કરી શકતુ નથી તેથી એમ માનવુ સર્વ રીતે યોગ્ય છે કે આપણા સુખ દુ ખનો આધાર આપણા કર્મો ઉપર છે અને ઇશ્વરને તેમા કાઇ પણ લેવા-દેવા નથી

૨૦ પાપોની માફી આપવાનુ કામ ઇશ્વરનુ નથી

કેટલાક ભોળા મનુષ્યો એમ માને છે કે 'આપણે ગમે તેવા બૂરા કામો કરીશુ પણ ઇશ્વર આગળ રડી પડીશુ કે ઘુટણીએ પડીને તેની પ્રાર્થના કરીશુ એટલે તે આપણા પાપો માફ કરી દેશે, કારણ કે તે અતિ દયાળુ છે' પરંતુ તેઓ ભૂલી જાય છે કે-ઇશ્વર જો માનવામા આવે છે તેમ શ્રેષ્ઠ રાજકર્તા હોય તો પોતાના તંત્રમા ચાલી રહેલી કાયદેસરની

પ્રવૃત્તિમાં કોઈ પણ પ્રકારની ડખલગીરી કરે જ નહિ કે જે રીતે આજનો કોઈ પણ સુસ બંધારણીય રાજકર્તા પોતાના કાયદેસરના તંત્રમાં ડખલગીરી કરતો નથી તાત્પર્ય કે-જે મનુષ્યોએ-જે પ્રાણીઓએ જેવા કર્મો કર્યા હોય છે, તેમને તેવા પ્રકારનું ફળ ભોગવવું પડે છે અને ઇશ્વર તેમાં વચ્ચે આવી શકતો નથી વળી તે અંતરજામી હોવાથી જાણતો હોય છે કે આ દુનિયાના માણસો વાકમાં કે ગુનામાં આવે ત્યારે ગરીબડી ગાય જેવા બની જાય છે પણ તેમના માથે તોળાતી શિક્ષાનો ડર ઓછો થઈ ગયો કે ફરી તે સાવજની માફક ઘુરકવા લાગે છે અને પોતાની પુરાણી આદતો મુજબ ફરીને પાપપ્રવૃત્તિમાં લીન થાય છે એટલે તે આજીજીભર્યાં વચનો કે આંસુથી ભોળવાઈ જાય તેવો સંભવ નથી, અને માનો કે કદાચ તે મનુષ્યોના દંભભરેલા વચનોથી ભોળવાઈ ગયો તો તેને માનવામાં આવે છે તેવો અંતરજામી તે ક્યાં રહ્યો ? તાત્પર્ય કે-પાપોની માફી આપવાનું કામ ઇશ્વરનું નથી

૨૧ ચિત્ર-વિચિત્ર પ્રાર્થનાઓ

ઇશ્વર સૃષ્ટિનો કર્તા-હર્તા છે અને પ્રાણીઓના સુખ-દુઃખનો સ્વામી છે, એ મંતવ્યના આધારે તેની આગળ કેટલી ચિત્ર-વિચિત્ર માગણીઓ કરવામાં આવે છે ? એક ખેડૂત કહે છે કે—

> ધોળા ધમરાની જોડ કે અષાડા વાવણા,
> ઘેર પાતનડી નાર કે પુતર ધાવણા,
> ભગરી ભેંશનું દૂધ કે ચડવાને ઘોડલા,
> એટલું દે કૃપાનાથ ! ફરી ના બોલણા

હે કૃપાનાથ ! હે ઇશ્વર ! તુ મને બે મોટા ધોળા બળદ આપ અને બરાબર અષાડ મહિને વાવણી કરી શકુ તે રીતે વરસાદ વરસાવ તે સાથે મને પાતળી એવી સ્ત્રી આપ કે જે મારા ઘરનુ બધુ કામ સભાળી લે અને તેને છોકરા પણ થાય કે જેને રમાડીને હુ રાજી થાઉ તે ઉપરાત મને બગરી ભેશ આપ કે જેનુ દૂધ ઘી ખાઇને અમે તાજા રહીએ અને તે સાથે એક ઘોડો પણ આપ કે જેના પર બેસીને હુ ખેતરની ચોકી કરી શકુ કે ગામ-પરગામ જઈ શકુ

ગોવિદ એટલે વિષ્ણુ ભગવાન પ્રસન્ન થતા એક અધ કુવારો વણિક કહે છે કે ' હે દીનદયાળ ! તમે મારા પર પ્રસન્ન થયા હો તો મારા વચેટ પુત્રની વહુ મારા મકાનના સાતમા માળે સોનાની ગોળીમા છાશ કરતી હોય તેવુ દ્રશ્ય મા । રત્નજડિત હિંડોળા પર બેઠો બેઠો હુ જોઇ શકુ ' મતલબ કે મારે સ્ત્રી નથી તે સ્ત્રી મળે, વળી તેને ત્રણ પુત્રો થાય અને તે બધાના લગ્ન થાય, કારણ કે તેમ થયા વિના વચેટ પુત્રની વહુ ઘરમા આવી શકે નહિ, વળી મારે સાત માળની હવેલી થાય, તેમા રત્નજડિત હિંડોળો થાય અને છાશ કરવાની ગોળી પણ સોનાની થાય તે સાથે મારી આખનો અધાપો દૂર થાય અને હુ લાબુ જીવુ, કારણ કે તેમ થાય તો જ ઉપર કહેલુ દ્રશ્ય જોઇ શકાય ગોવિદ તેને 'તથાસ્તુ' કહે છે

એક મુસલમાન બાઇનો મહમ્મદ નામે છોકરો બિમાર પડ્યો છે તે અલ્લાહને ઘુટણીએ પડીને કહે છે કે ' હે અલ્લા મીયા! મારા મામદને તુ જલદી સાજો કરી દે જો તુ એને જલદી સાજો કરી દઇશ તો તને આભ જેવડી રોટી ચડાવીશ ' આ શબ્દો

પ્રવૃત્તિમા કોઈ પણ પ્રકારની ડખલગીરી કરે જ નહિ કે જે રીતે આજનો કોઇ પણ સુજ્ઞ બધારણીય રાજકર્ત્તા પોતાના કાયદેસરના તત્રમા ડખલગીરી કરતો નથી તાત્પર્ય કે-જે મનુષ્યોએ-જે પ્રાણીઓએ જેવા કર્મો કર્યા હોય છે, તેમને તેવા પ્રકારનુ ફળ ભોગવવુ પડે છે અને ઇશ્વર તેમા વચ્ચે આવી શકતો નથી વળી તે અતરજામી હોવાથી જાણતો હોય છે કે આ દુનિયાના માણસો વાકમા કે ગુનામા આવે ત્યારે ગરીબડી ગાય જેવા બની જાય છે પણ તેમના માથે તોળાતી શિક્ષાનો ડર ઓછો થઈ ગયો કે ફરી તે સાવજની માફક ઘૂરકવા લાગે છે અને પોતાની પુરાણી આદતો મુજબ ફરીને પાપપ્રવૃત્તિમા લીન થાય છે એટલે તે આજીજીભર્યાં વચનો કે આસુથી ભોળવાઇ જાય તેવો સભવ નથી, અને માનો કે કદાચ તે મનુષ્યોના દભભરેલા વચનોથી ભોળવાઇ ગયો તો તેને માનવામા આવે છે તેવો અતરજામી તે ક્યા રહ્યો ? તાત્પર્ય

કે-પાપોની માફી આપવાનુ કામ ઇશ્વરનુ નથી

૨૧ ચિત્ર-વિચિત્ર પ્રાર્થનાઓ

ઇશ્વર સૃષ્ટિનો કર્ત્તા-હર્તા છે અને પ્રાણીઓના સુખ-દુખનો સ્વામી છે, એ મતવ્યના આધારે તેની આગળ કેટલી ચિત્ર-વિચિત્ર માગણીઓ કરવામા આવે છે ? એક ખેડૂત કહે છે કે—

ધોળા ધમરાની જોડ કે અષાડા વાવણા,
ઘેર પાતનડી નાર કે પુતર ધાવણા,
ભગરી ભેશનુ દૂધ કે ચડવાને ઘોડલા,
એટલુ દે કૃપાનાથ ! ફરી ના માગણા

હે કૃપાનાથ ! હે ઇશ્વર ! તુ મને બે મોટા ધોળા બળદ આપ અને બરાબર અષાડ મહિને વાવણી કરી શકુ તે રીતે વરસાદ વરસાવ તે સાથે મને પાતળી એવી સ્ત્રી આપ કે જે મારા ઘરનુ બધુ કામ સભાળી લે અને તેને છોકરા પણુ થાય કે જેને રમાડીને હુ રાજી થાઉં તે ઉપરાંત મને લગરી ભેશ આપ કે જેનુ દૂધ ઘી ખાઇને અમે તાજા રહીએ અને તે સાથે એક ઘોડો પણુ આપ કે જેના પર બેસીને હુ ખેતરની ચોકી કરી શકુ કે ગામ-પરગામ જઈ શકુ

ગોવિદ એટલે વિષ્ણુ ભગવાન પ્રસન્ન થતા એક અધ કુવારો વણિક કહે છે કે 'હે દીનદયાળ ! તમે મારા પર પ્રસન્ન થયા હો તો મારા વચેટ પુત્રની વહુ મારા મકાનના સાતમા માળે સોનાની ગોળીમા છાશ કરતી હોય તેવુ દૃશ્ય મારા રત્નજડિત હિડોળા પર બેઠો બેઠો હુ જોઇ શકુ ' મતલબ કે મારે સ્ત્રી નથી તે સ્ત્રી મળે, વળી તેને ત્રણુ પુત્રો થાય અને તે બધાના લગ્ન થાય, કારણુ કે તેમ થયા વિના વચેટ પુત્રની વહુ ઘરમા આવી શકે નહિ, વળી મારે સાત માળની હવેલી થાય, તેમા રત્નજડિત હિડોળો થાય અને છાશ કરવાની ગોળી પણુ સોનાની થાય તે સાથે મારી આખનો અધાપો દૂર થાય અને હુ લાણુ જીવુ, કારણુ કે તેમ થાય તો જ ઉપર કહેલુ દૃશ્ય જોઇ શકાય ગોવિદ તેને 'તથાસ્તુ' કહે છે

એક મુસલમાન બાઇનો મહમ્મદ નામે છોકરો બિમાર પડ્યો છે તે અલ્લાહને ઘુટણીએ પડીને કહે છે કે 'હે અલ્લા મીયા ! મારા મામદને તુ જલ્દી સાજો કરી દે જો તુ એને જલદી સાજો કરી દઇશ તો તને આભ જેવડી સોગી ચઢાવીશ' આ શબ્દો

પેલો બિમાર મહમ્મદ સાભળે છે એટલે તે બોલી ઊઠે છે
'મા, મા, તુ અલ્લામીયાને આભ જેવડી રોટી ચડાવવ
કહે છે પણ એવડો તવો ક્યાથી લાવીશ?' મતલબ કે રો
કરતા તવો મોટો જોઈએ એટલે આભ જેવડી રોટી બનાવ
માટે તવો આભ કરતા પણ મોટો જોઈએ અને આભ ક
તો કોઈ વસ્તુ મોટી નથી ત્યારે પેલી બાઈ કહે છે કે 'બે
ચૂપ રહે! હુ તો અલ્લામીયાને ફોસલાવુ છુ!'

જેને અલ્લાહ એટલે સર્વથી મોટો અને અંતરજ
માનવામા આવે છે, તેની પણ ફોસલામણી? ખરેખર!
જવાનને અક્કલ હોતી નથી, તે વાત સાવ સાચી છે અ
તો મનુષ્યની જેવી કલ્પના અને જેવી બુદ્ધિ તે પ્રમાણે જ
ઇશ્વરને માની લે છે એટલે કે તેની સ્થિતિ કૂવાના દે
અથવા ઢેડના પચ જેવી છે

૨૨ કૂવાના દેડકાનુ દૃષ્ટાંત

એક વાર સરોવરનો કોઈ દેડકો કોઈ પણ પ્રકારે
કૂવામા ગયો ત્યા કૂવામા રહેલા દેડકાએ તેને પૂછ્યુ કે 'ભ
તુ ક્યાથી આવે છે?' તે વખતે પેલા દેડકાએ કહ્યુ
'સરોવરમાથી' હવે કૂવાનો દેડકો કોઈ પણ વખત
છોડીને બહાર નીકળ્યો ન હતો, એટલે તેણે કૂવા સિ
બીજી કોઈ વસ્તુ જોઈ ન હતી, તેથી પેલા દેડકાને પૂછ્યુ
'સરોવર એટલે શુ?'

સરોવરના દેડકાએ કહ્યુ 'સરોવર એટલે પાણીનુ
જ મોટુ સ્થાન'

કૂવાનો દેડકો 'ઘણુ જ મોટુ એટલે કેટલુ ? શુ તે આ કૂવાના ચોથા ભાગ જેટલુ છે ?'

સરોવરનો દેડકો 'અરે ! એનાથી ઘણુ જ મોટુ '

કૂવાનો દેડકો 'તો શુ આ કૂવાના અર્ધા ભાગ જેટલુ મોટુ છે ?'

સરોવરનો દેડકો 'અરે ભાઇ ! એનાથી પણ ઘણુ જ મોટુ'

કૂવાનો દેડકો 'ત્યારે શુ તે આ કૂવાના પોણા ભાગ જેટલુ મોટુ છે ?'

સરોવરનો દેડકો 'અરે ભાઇ ! એના કરતા પણ ઘણુ જ મોટુ '

કૂવાનો દેડકો 'ત્યારે શુ તે આ આખા કૂવા જેટલુ મોટુ છે ?'

સરોવરનો દેડકો 'અરે ભાઇ ! એના કરતા પણ ઘણુ જ મોટુ '

કૂવાનો દેડકો 'ત્યારે તારી વાત તદ્દન જૂઠી મે મારી આખી જિંદગીના અનુભવથી જોયુ છે કે આ જગતમા મોટામા મોટી વસ્તુ એ કૂવો છે અને તેનાથી વધારે મોટુ બીજુ કાઇ નથી, માટે સરોવર કૂવા કરતા મોટુ હોય એ વાત માનવા જેવી નથી '

૨૩ દંડના પંચનુ દષ્ટાંત

એક વાર બીરબલનો કાઇક વાક આવ્યો ત્યારે બાદશાહે તેનો દંડ કરવાનુ ધાર્યું તે વખતે ચતુર બીરબલે કહ્યુ કે

'જહાપનાહ! મે આખી જિંદગી આપની તાબેદારી ઉઠાવી છે
તો આપની પાસેથી હુ એટલુ માગી લઉં છુ કે આપને માટે
દંડ કરવો હોય તો ખુશીથી કરો, પણ હુ કહુ તેની આગ
કરાવો ' તે સાભળીને બાદશાહે કહ્યું કે 'વારુ, તેમ કરવા
આવશે ' એટલે બીરબલે કહ્યુ કે ' મારો દંડ ઢેડના પંચ
પાસે કરાવો '

વચનથી બધાયેલા બાદશાહે ઢેડના પંચને બોલાવ્યુ અ
કહ્યુ કે 'બીરબલે એક મોટો ગુનો કર્યો છે, માટે તેનો ભારે
ભારે દંડ કરવો છે એ દંડ કરવાનુ કામ તમને સોપુ
માટે વિચાર કરીને જણાવો કે તેનો કેટલો દંડ કરવો?'

ઢેડનુ પંચ વિચાર કરવા બેઠુ

એકે કહ્યું ' હ્લવાનો સાત વીસુ દંડ કરો કે જેથી
યાદ કરી જાય '

બીજાએ કહ્યુ ' અધધ! સાત વીસુ એટલો દંડ ભ
તો લવાના ખોરડા પર નળિયુ યે નહિ રહે, માટે ક
વિચાર કરીને દંડ કરો '

ત્રીજાએ કહ્યુ ' તો પાચ વીસુ દંડ કરો '

ચોથાએ કહ્યુ ' એ દંડ પણ ઘણો ભારે કહેવાય એ
દંડ કરશો તો બિચારાના બાયડી છોકરા રઝળી પડશે,
કાઇક રહેમ રાખો બાદશાહે આપણને ભારે દંડ કરવાનુ
છે, તેનો અર્થ એ નથી તે તેને સાવ રઝળતો કરી મૂકવો

પાચમાએ કહ્યુ ' ત્યારે એમ કરો તે તેનો ત્રણ વીર

દસ રૂપીઆ દ૩ કરીએ, એટલે લવો મરી પણ ન જાય અને દ૩ ભારે પણ કહેવાય ’

તે સાભળીને બધાએ કહ્યુ ‘ આ વાત સાચી, આ દ૮ પણ ભારે જ કહેવાય ’

પછી તેમણે બાદશાહને જણાવ્યુ કે ‘ બાદશાહ સલામત! અમે બહુ વિચાર કરીને નક્કી કર્યું છે કે લવાનો ભા[illegible]મા ભારે દ૩ કરવો હોય તો ત્રણ વીસુ ને દસ રૂપીઆનો દ૮ [illegible]’

એ સાભળીને બાદશાહ તાજુબ થઇ ગયો ‘ [illegible] રૂપીઆનો દ૩ અને તેને આ લોકો ભારેમા ભારે [illegible] ’ પણ તેનો સ્વીકાર કર્યા વિના ઉપાય ન હતો, [illegible] સ્વીકાર કર્યો અને બીરબલે આ પસદગી [illegible] ચતુરાઇ દાખવી હતી એમ જાણીને તેને [illegible]

કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે–જે મનુષ્યોની [illegible] ટૂકી છે અને બુદ્ધિનો વિકાસ થયો [illegible], [illegible] ભવ્ય અને મહાન સ્વરૂપ પણ પોતાની [illegible] સાર જ કલ્પી લે છે આ વાતનો [illegible] દૃષ્ટાત પરથી આવી શકશે

૨૪ ઇશ્વર સબધી પશુઓમા [illegible] વાદવિવાદ

એક જગલમા બધા પશુ[illegible] અથવા ભગવાન કેવો હોય તેનો [illegible] સિહે ઊભા થઇને કહ્યુ કે ‘[illegible]! હુ માનુ છુ કે [illegible] ઘણો પરાક્રમી હોવો જોઇએ, [illegible] પરાક્રમી [illegible]

રાજ્ય કરી શકે નહિ વળી પરાક્રમીને માથે સુંદર કેશવાળી હોય છે, એટલે ભગવાનને સુંદર કેશવાળી જરૂર હશે ' આ સાંભળીને વાઘ ઊભો થયો અને તેણે કહ્યુ કે 'બંધુઓ! ભગવાન ઘણો જબરો હોવો જોઇએ અને જબરાના શરીરે પીળા અને કાળા ચટાપટા હોય છે એટલે તેના શરીરે પણ પીળા અને કાળા ચટાપટા હશે' તે સાંભળીને હાથી ઊભો થયો અને તેણે કહ્યુ કે 'મહેરબાનો! સિંહ અને વાઘની વાત સાંભળીને મને ઘણી જ નવાઈ લાગે છે કે ભગવાનને તેઓ કેશવાળીવાળો અને પીળા તથા કાળા ચટાપટાવાળો કહે છે આ વાત તદ્દન ખોટી છે અને તેનો પુરાવો હુ પોતે જ છુ હુ મહાન હોવા છતા મારા માથે કેશવાળી નથી કે મારા શરીરે પીળા કે કાળા ચટાપટા પણ નથી તેથી ભગવાન મહાન હોય તો તેનુ શરીર ઘણુ જ મોટુ હોવુ જોઇએ અને તેની સૂંઢ ઘણી જ લાંબી હોવી જોઇએ કે જેથી તે ગમે તેવી વસ્તુને ઉપાડી લે અને ગમે ત્યા ગોઠવી શકે '

તે સાંભળીને ઘોડાએ કહ્યુ 'ભગવાન જેવા ભગવાન માટે તમે આ કેવી વાતો કરો છો? ભગવાન જ્યારે આખી સૃષ્ટિનુ સચાલન કરે છે ત્યારે તે ઘણો જ ચપળ અને વેગવાન હોવો જોઇએ હુ કહુ છુ કે તે એક કલાકમા પચીશ-પચાસ ગાઉ જેટલુ દોડતો હશે'

તે સાંભળીને બળદે કહ્યુ 'તમારા લોકોની વાત માનવા લાયક નથી ભગવાનને નથી તો હોતી કેશવાળી કે નથી હોતા શરીરે પીળા અને કાળા ચટાપટા વળી તેને ભૂ... લબામણી સૂંઢ પણ શા માટે હોય? અને તેને કલાક

પચીસ-પચાસ ગાઉ દોડવાનુ પ્રયોજન શુ ? જે ભગવાન આખી દુનિયાનો ભાર ખેચે છે, તે હૃષ્ટ, પુષ્ટ અને મોટી ખુધવાળો હોવો જોઈએ કે જે દેખાવમા પણ સુદર લાગે ’

તે સાભળીને ગધેડાએ કહ્યુ કે ‘ આ કૂતરુ તાણે ગામ ભણી અને શિયાળ તાણે સીમ ભણી ’ એવો ઘાટ થઈ રહ્યો છે ! હુ કહુ કે

પણ તે જ વખતે કૂતરો અને શિયાળ ઊભા થઈ ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે ‘ આ સભામા વ્યક્તિગત આક્ષેપો થાય તે ઠીક નહિ, માટે આ ગધેડાએ અમારા માટે જે શબ્દો વાપર્યા છે, તે પાછા ખેચી લેવા જોઇએ ’

ગધેડાએ કહ્યુ ‘ મે તો જેવુ હતુ તેવુ કહ્યુ છે તેમા આક્ષેપ શાનો ? શુ તાજુ હાડકુ મળી આવ્યુ હોય તો કૂતરો ગામ ભણી અને શિયાળ સીમ ભણી તાણતા નથી ? વળી આવી નાની બાબતમા ઉશ્કેરાઇ જવુ એ ઠીક નથી, માટે પીઠ મારા જેવી મજબૂત રાખો અને બે શબ્દ કડવા કહેવાય તો પણ સાભળતા શીખો હુ કહુ છુ કે ભગવાન ઘણો જ સહનશીલ હશે, નહિ તો તે જીવી જ કેમ શકે ? આ દુનિયામા એવા એવા ગુનાઓ અને પાપો થઈ રહ્યા છે, કે જેને જોઇને કમકમા આવે પણ ભગવાન એ બધુ જોવા છતા જીવતો રહ્યો છે, એટલે મને લાગે છે કે તે ઘણો જ સહનશીલ હોવો જોઇએ ’

તે સાભળીને કૂતરાએ કહ્યુ કે ‘ જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ ’ એ વાત તદ્દન સાચી છે, નહિ તો સહુ આ રીતે ભગવાનનુ સ્વરૂપ વર્ણવે નહિ હુ પૂછુ છુ કે ભગવાનને શામાટે કેશ

વાળી હોવી જોઇએ ? એ શું પરાક્રમની નિશાની છે ? એવી
કેશવાળી તો ઘોડા, ખચ્ચર અને આ ગધેડાભાઈને પણ હોય
છે વળી રંગીન ચગાપટાની પણ શું જરૂર છે ? અને કાળા
શીંગાઓ તો કાળા કામની નિશાની છે વળી નાક અતિ મોટું
હોય તેમા શોભા શી ? મુખના અવયવો સપ્રમાણ હોય તેજ
શોભે. અને ભગવાનને દોડવાની જરૂર શી કે એ કલાકના
પચીશ-પચાશ માઇલ દોડે ? એ તો બધે વ્યાપીને રહેલો છે
અને તે ખૂબ હૃષ્ટપુષ્ટ અને મોટી ખુંધવાળો શામાટે જોઇએ?
એ કાંઈ સુંદરતાની નિશાની નથી મનુષ્યોને પૂછી જુઓ કે
ખુંધવાળાને માટે તેઓ કેવો અભિપ્રાય ધરાવે છે એટલે તે
વાતની ખાતરી થશે વળી આ ગર્દભભાઈ કહે છે તેમ ભગ
વાન જો સહનશીલ જ હોય અને બધુ ઠંડા પેટે જોયા કરતો
હોય તો આ દુનિયાની રખેવાળી કરે કોણ ? એટલે હું કહું
છુ કે ભગવાન તો અતિ અલ્પ નિદ્રાવાળો અને સજાગ હોય
તથા નાનકડા શરીરવાળો અને સ્ફૂર્તિમંત હોય કે જેથી બધા
કાર્યો સારી રીતે કરી શકે'

તે સાભળીને બકરાએ કહ્યુ કે 'મારો નમ્ર અભિપ્રા
એવો છે કે ભગવાન આ સિંહ અને વાઘ જેવો જુલ્મી
હોય કે હાથી જેવો અભિમાની અને ઘોડા જેવો ચપળ પ
ન હોય વળી તે બળદ જેવો બેવકૂફ કે ગધેડા જેવો ગમા
પણ ન હોય અને આ કુતરાભાઈ કહે છે તેવો આખી રાત
ઉજાગરા કરનારો એટલે સદા ચિંતાવાળો પણ ન હોય, પર
અતિ ન

ત્યા જ સિંહ અને વાઘે ગર્જના કરી કે એક બકરો

રીતે બોલવાની હિમ્મત કરે છે તે ઘણુ જ વધારે પડતુ છે અમે શુ જુલ્મી છીએ ? એટલે હાથીએ પણ ચિત્કાર કર્યો કે મને અભિમાની કહેનારો આ બકરો કોણ ? અને ઘોડો પણ તેજ વખતે હણહણી ઉઠ્યો કે બકરાએ ચપળ ના ઉપયોગ ચંચળના અર્થમા કર્યો છે કે જે કોઇ રીતે ચ્યાજબી નથી એટલે બળદે પણ બરાડીને કહ્યુ કે મને બેવકૂફ કહેનારો આ બકરો કોણુ ? પણ ગધેડો સહનશીલ હોવાથી પોતાને ગમાર કહેવા બદલ કાઇ બોલ્યો નહિ આ રીતે સભાનુ વાતાવરણ ગરમ થઇ જવાથી સસલો ઊભો થયો અને તેણે ચાલાકીથી કહ્યુ કે ' બધુઓ ! કોઈએ ગરમ થવાની જરા પણ જરૂર નથી આ બકરાએ જે કાઈ કહ્યુ તે સાચુ છે સિહ અને વાઘ નિર્દોષ પ્રાણીઓને ફાડીને ખાય છે તે શુ જુલ્મ નથી ? વળી હાથી આખો દિવસ પોતાનુ નાક આમથી તેમ હલાવ્યા જ કરે છે, તે અભિમાન સિવાય થોડુ જ બની શકે ? અને ઘોડો પણ ચાબુકનો ચમકાર થતા જ દોડવા માડે છે તે ચપળતા સિવાય ઓછુ જ બને ? વળી બળદની અક્કલ માટે કોઇનો અભિપ્રાય સારો નથી તેથી જ મનુષ્ય જાતિના પ્રાણીઓ પોતાના કોઇ ભાઈની અક્કલ ઓછી છે તેમ જણાવવુ હોય ત્યારે કહે છે કે ' એ તો બળદ છે બળદ ' અર્થાત્ તેનામા કાઈ અક્કલ નથી ' આખો દિવસ વૈતરુ જ કર્યા કરવુ અને કોઇ પણ જાતનો આનદ-વિનોદ ન કરવો એટલે અક્કલનુ અધૂરાપણુ દેખાય તેમા નવાઇ નથી, અને ગધેડાએ જો કે બકરાના અભિપ્રાય સામે ફરિયાદ ઉઠાવી નથી, પણ મનમા તો તે સમજતો હશે કે મને ગમાર કેમ કહ્યો ?

પરંતુ એને માટે એ ઉપમા સાચી છે, કારણ કે જે ઇશારે વાત સમજે નહિ અને બે ચાર ડફણા પડે, ત્યારે જ એ વાત મગજમાં ઉતારે તે ગમાર જ કહેવાય અને કૃતજ્ઞભાઈ ભગવાનને આખી રાતના ઉજાગરા કરનારો બતાવે છે, પણ ભગવાને તે એવી શી ભાગ ખાધી છે કે તેને એ પંચાતમાં ઉતરવું પડે? અમારો અનુભવ તો એવો છે કે 'મોટાના દર્શણ ખોટા' હોય છે, માટે ભગવાન મોટો નહિ પણ નાનો હોવો જોઇએ અને તે મારતે મીયા કે જુલ્મી નહિ પણ શરણ અને નિર્દોષ હોવો જોઇએ'

તે જ વખતે શિયાળજીઆએ લારી કરીને કહ્યું કે 'આ વાતનો અંત આવે તેમ લાગતું નથી, માટે એમ કરો કે અત્યારે તો સહુ થાળીએ પધારો અને ફરી બીજા યોગ્ય વખતે ભગવાન કેવો હોય તેનો ફેસલો કરીશું'

બધાના પેટમાં બરાડા બોલવા લાગ્યા હતા એટલે શિયાળજીની એ દરખાસ્ત સહુના ગળે ઉતરી ગઈ અને તેઓ પોતપોતાના ઠેકાણે ઉપડી ગયા

૨૫ ઇશ્વર તો આદર્શ જ હોવો જોઇએ

આ જ સ્થિતિ મનુષ્યોની છે તેઓએ પણ ઇશ્વરને તેને પોતાની કલ્પના પ્રમાણે સુંદર ભોજન ઉડાવતો, પિતાંબર અને પટકુળ પહેરતો, શંખ, ચક્ર, ગદા, ધનુષ્ય કે ત્રિશૂળ આદિ શસ્ત્રોને ધારણ કરતો તથા સ્ત્રીની સંગાથે ભોગ ભોગવતો કલ્પ્યો છે પણ એ વિચાર નથી કર્યો કે ભગવાન જો એવો પ્રાકૃત હોય તો તેને સ્મરવાની, ભજવાની, પૂજવાની કે આરાધવાની જરૂર શી? તાત્પર્ય

ઈશ્વર તો આદર્શ જ હોવો જોઈએ કે જેનામા સર્વે ગુણો હોય પરતુ એક પણ દોષ ન હોય બીજી રીતે કહીએ તો આ જગતમા સૃષ્ટિનો સર્જનહાર, પાલનહાર અને સહાર કરનાર એવો કોઈ ઈશ્વર સભવતો નથી કે પ્રાણીઓને સુખ-દુખની ભેટ કરનારો કોઇ ઈશ્વર જણાતો નથી, પરતુ જગતનુ તત્ર સ્વતત્ર છે અને દરેક પ્રાણીને તેના સારા ખોટા કર્મોનો બદલો સ્વય મળે છે તેથી જે કોઈ આત્મા પોતાને લાગેલા કર્મોની અશુદ્ધિ દૂર કરીને તેના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રકટ કરે છે અને જ્ઞાન તથા આનદમય-ચિદાનદમય બને છે, તે જ ઈશ્વર છે, તે જ ભગવાન છે, તે જ પ્રભુ છે અને તે જ દેવ છે અને તેવા જ ઈશ્વર, ભગવાન, પ્રભુ કે દેવનો સ્વીકાર કરવામા મનુષ્ય જાતિનુ કલ્યાણ છે, કારણ કે તેના વડે તેને જીવનનો એક એવો ઉચ્ચ આદર્શ પ્રાપ્ત થાય છે કે જેના અનુસરણ વડે તે અતિ ઉન્નત સ્થિતિને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

૨૬ અવતારની કલ્પના અસગત છે

કેટલાક મનુષ્યો એમ માને છે કે ઈશ્વર નિરજન નિરાકાર છે પરતુ પૃથ્વી ઉપર અધર્મનો ભાર ખૂબ વધી જાય છે, ત્યારે અવતાર ધારણ કરે છે તેણે શખાસુરને મારવા માટે પહેલો અવતાર મચ્છનો લીધો પછી કૈટભને મારવા માટે બીજો અવતાર કચ્છપ એટલે કાચબાનો લીધો પછી દાનવને મારવા માટે ત્રીજો અવતાર ડુક્કરનો લીધો પછી હિરણ્યકશ્યપનો નાશ કરવા માટે ચોથો અવતાર અર્ધ માનવ અને અર્ધ સિહ એવા નરસિહનો લીધો પછી બલિરાજાનુ માન મર્દન કરવા માટે પાચમો અવતાર વામનનો લીધો પછી સહસ્રા

જુંનને ઠેકાણે પાડવા માટે છઠ્ઠો અવતાર પરશુરામનો લીધો પછી રાવણને રોળવા માટે સાતમો અવતાર શ્રીરામનો લીધો પછી જરાસધને માટે આઠમો અવતાર કેશવ એટલે શ્રીકૃષ્ણનો લીધો પછી મ્લેચ્છ લોકોમા ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે નવમો અવતાર બૌદ્ધનો લીધો અને હવે દશમો અવતાર કલ્કીનો થશે કે જેની મા ચાડાલણી તથા બાપ બ્રાહ્મણ હશે

કેટલાક કહે છે કે 'ધર્મરૂપી આરાને–તીર્થને બાધનાર અને પરમપદે પહોચેલા જ્ઞાનીઓ પોતાના તીર્થની અવનતિ જોઇને ફરી પણ સસારમા અવતાર લે છે'

પરતુ તેઓ એ વિચાર કરતા નથી કે જે નિરજન નિરાકાર એટલે શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે તેનામા કોઇપણ પ્રકારની વાસના, ઇચ્છા કે અભિલાષા હોતી જ નથી, કારણ કે તે બધા તો જડપુદ્ગલના ધર્મો છે અને જો કોઇપણ પ્રકારની વાસના, ઇચ્છા કે અભિલાષા તેનામા રહેલી હોય, તો તે શુદ્ધ ચૈતન્ય નથી ત્યારે શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ નિરજન નિરાકાર ઇશ્વર ઇચ્છાના અભાવે કોઇપણ પ્રવૃત્તિ કરે જ કેમ ? અને કોઇપણ પ્રવૃત્તિ ન કરે તો પાછા સસારમા અવતાર લેવાની પ્રવૃત્તિ પણ શા માટે કરે ? વળી ઇશ્વર ચિદાનદ સ્વરૂપ હોઇને લાગણીના તત્ત્વથી પણ પર હોય છે કે જે કર્મો વાસનાઓ કે સસ્કારોને લીધે જ ઉદ્ભવે છે તેથી આ જગત્‌ની ગમે તેવી સ્થિતિ જોવા છતા તેને ક્ષોભ પામવાનુ કાઇ કારણ નથી એટલે અધર્મનો ભાર ઓછો કરવા ઇશ્વર અવતાર લે છે, એમ માનવુ અસગત છે જેમ દૂધમાથી ઘી થયા પછી ફરી તેનુ દૂધ થતુ નથી અથવા માટી વગેરેમાથી શોધાઇને તૈયાર

થયેલુ સોનુ ફરીને માટી થતુ નથી, તેમ એક વાર કર્મરૂપી મેલમાથી સપૂર્ણ મુક્ત થયેલો શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મા ફરીને કર્મથી લેપાતો નથી જો બળેલા બીજ ઊગી શકે તો જ એક વાર દગ્ધ થઇ ગયેલા કર્મો ફરીને સસારરૂપી અકુરો ઉગાડી શકે તાત્પર્ય કે–શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ ઇશ્વર અવતાર ધારણ કરે એમ માનવુ એ મિથ્યા છે

ઇશ્વરને અવતાર લેતો માનવામા એક મોટુ નુકશાન એ છે કે તેનાથી મોક્ષમાર્ગની અસ્ખલિત આરાધનાને મોટો ફટકો પડે છે તે આ રીતે કે–જો આત્માને એક વાર શુદ્ધ કર્યા પછી પણ ફરીથી કર્મો લાગવાના હોય તો એવી શુદ્ધિ કરવાનુ કાઈ પ્રયોજન રહેતુ નથી એ તો 'મૂઆ નહિ ને પાછા થયા' તેના જેવો જ ઘાટ થયો એટલે શુદ્ધ ચૈતન્યને અવતાર લેતો કલ્પવુ એ મહાઅનર્થકારી છે

દશાવતારની કલ્પના ગમે તે કારણે ઊભી થઈ હોય અને તેને ગમે તે રીતે સમજાવવામા આવતી હોય, પણ તેમા અવતારોનુ જે રીતે વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે, તે કોઈ પણ રીતે ઇશ્વરના યથાર્થ સ્વરૂપને ઇનસાફ આપનારુ નથી, એટલુ જ નહિ પણ અતિ વિકૃતરૂપે રજૂ કરનારુ છે માછલા, કાચબા અને ડુક્કર જેવા પ્રાણીઓને ઇશ્વરી અવતાર કહેવામા કઈ જાતનુ ડહાપણુ છે? વળી અર્ધા મનુષ્ય અને અર્ધા સિહ એવા નૃસિહમા, ઠીગુજીનુ રૂપ ધારણ કરીને બલિરાજાને વચનથી છેતરનાર વામનજીમા અને ક્રોધની સાક્ષાત્ મૂર્તિ તથા લાખોનો સહાર કરનાર પરશુરામમા કઈ જાતનો ઇશ્વરનો આદર્શ રજૂ કરવામા આવ્યો છે? તે જ રીતે શ્રી રામ રાજા તરીકે ભલે

આદર્શ હોય પરંતુ યુદ્ધો જગાવવા, સીતાનો વિનાવાંકે ત્યાગ કરવો અને પાછા તેને શોધવા જવું તથા આંખમાંથી આંસુ પાડવા વગેરે અનેક બાબતો એવી છે કે જે તેમને આદર્શ દેવની કોટિમાં મૂકતા અટકાવે છે અને શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ જે રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે, તે વાંચીને કે સાંભળીને આશ્ચર્ય સાથે ખેદ થયા વિના રહેતો નથી જો કૃષ્ણ ઈશ્વરનો અવતાર મનાય તો દહીં-માખણ ચોરે, સ્ત્રીઓના વસ્ત્રોનું અપહરણ કરે અને તેમને નગ્ન જોવામાં આનંદ માને, સોળ હજાર રાણીઓ હોવા છતાં રાધા નામની એક ગોવાળણ પર પ્રેમ કરે અને તેનું સેવન કરે તથા અનેક વાર જૂઠું બોલે અને યુદ્ધમાં દૂતનું કામ કરે વગેરે સંખ્યાબંધ બાબતો એવી છે કે જે ઇશ્વરને તો શું પણ એક શિષ્ટ પુરુષને ય શોભે નહિ જ્યારે બુદ્ધને ઇશ્વરી અવતાર ગણાવવામાં આવ્યા છે પણ તે સાથે જ તેમણે જે ધર્મનો પ્રચાર કર્યો તે મ્લેચ્છોને યોગ્ય હતો, એમ કહીને તેમની વિડંબના જ કરવામાં આવી છે એટલે પુરાણકારો બુદ્ધને હૃદયથી ઇશ્વરી અવતાર માનતા હતા તેમ જણાતું નથી, પણ તેમને અવતારમાં સામેલ કરીને બૌદ્ધનું તેમના પ્રત્યેનું વલણ પલટવાનો પ્રયત્ન કરેલો હોય તેમ લાગે છે વળી દશાવતારમાં બુદ્ધનો નવમા અવતાર તરીકે સમાવેશ કરવાનો અર્થ એ છે કે-દશાવતારની સમસ્ત કલ્પના બુદ્ધ અને મહાવીર પછી જ ઉઠેલી છે અથવા તેની પુનર્વ્યવસ્થા કરવામાં આવેલી છે અને એ વાત તો દેખીતી જ છે કે બુદ્ધ અને મહાવીરના સતત ધર્મપ્રચાર પછી બ્રાહ્મણોનું વર્ચસ્વ મોટા ભાગે તૂટી ગયું અને લોકો ત્યાગમાર્ગને અનુસરનારા

ક્ષત્રિયપુત્રોને સન્માનવા તથા પૂજવા લાગ્યા એટલે પુરાણકારોએ ક્ષત્રિયપુત્રો એવા શ્રી રામ અને શ્રીકૃષ્ણને વધારે મહત્ત્વ આપ્યુ અને તેમનો મહિમા જોરશોરથી ગાયો ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વ એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે કે ભારતવર્ષમા બુદ્ધ અને મહાવીરની પૂજા શરૂ થયા પછી તથા તેમના ભવ્ય ચૈત્યો નિર્માણ થયા પછી ઘણા વખતે રામ અને કૃષ્ણના મ દિરો બ ધાયા છે હવે કલ્કીનુ તો થાય તે ખરૂ ? એ જ્યારે જન્મ લેશે ત્યારે ખબર પડશે કે તેના માતાપિતા કોણ થાય છે અને તે શુ કામો કરે છે! તાત્પર્ય કે દશાવતારમા ઈશ્વરી અવતારનુ સ્વરૂપ જે રીતે રજૂ કરવામા આવ્યુ છે, તે તત્ત્વથી કે સ્વરૂપથી ભાગ્યે જ કોઈ સુજ્ઞજનને ગ્રાહ્ય થાય તેવુ છે

તે જ સ્થિતિ ઇશ્વરના મુખ્ય ત્રણ રૂપો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ સ બ ધમા છે તેમના વિષે એવી એવી વાતો રજૂ કરવામા આવી છે કે જે વાચીને કે સાભળીને આપણા મનમા નિતાત ખેદ જ થાય તેનો એક નમૂનો પાઠકોની જાણ ખાતર અહીં રજૂ કરવામા આવે છે

૨૭ પુરાણોએ રજૂ કરેલી બ્રહ્માજીની વાત

બ્રહ્માજી ગ ગાના કિનારા પર રહીને હમેશા ઘણો તપ-જપ કરે છે વળી ગળામા જનોઇ છે અને હાથમા જપમાળા છે તે મૂએલા ઢોરનુ ચામડુ ઓઢે છે તથા પાથરે છે અને ઇંદ્રિયો નુ દમન કરે છે વળી ક્રોધ, કપટ, લોભ વગેરેનો ત્યાગ કરી હમેશા ધ્યાન ધરીને બેસે છે એ રીતે તપ કરતા જ્યારે

સાડીત્રણ ચોકડી વખત નીકળી ગયો, ત્યારે ઇંદ્રનુ આસન ચલાયમાન થવાથી તે વિચારવા લાગ્યો કે 'આનુ કારણ શુ હશે ?'

પોતાનુ આસન ચલવાથી ઇંદ્રે બૃહસ્પતિને પૂછ્યુ કે 'હે ગુરુજી ! આનુ કારણ શું ? મારુ આસન કેમ કંપે છે ?' ત્યારે બૃહસ્પતિએ કહ્યુ કે–'બ્રહ્મા ઘણો આકરો તપ કરે છે અને આજથી અડધી ચોકડી વીત્યા બાદ તમારી પદવી લેશે' તે સાભળી ઇંદ્રે તેનો ઉપાય શોધી કાઢી અપ્સરાઓને બોલાવી ને કહ્યુ કે 'તમે જઇને બ્રહ્માને તપથી ચલાયમાન કરો કે જેથી આપણુ રાજ નિશ્ચળ રહે' તે સાભળી અપ્સરાઓ કહેવા લાગી કે 'હે સ્વામી ! એ કામ અમારાથી બને તેવુ નથી, કારણ કે તે બુઢ્ઢો ઋષિ ગુસ્સે થઇને અમને શાપ આપે તો અમે બળીને ભસ્મ થઈ જઇએ'

તે સાભળીને ઇંદ્રે કહ્યુ 'તો એમ કરો કે તમે દરેક જણ તમારા રૂપમાથી તલ તલ જેટલુ રૂપ આપો કે જેથી તિલોત્તમા નામની સર્વકળામા પ્રવીણ એક અપ્સરા ઉત્પન્ન થશે અને તે આપણુ કામ પાર પાડશે' એટલે બધી અપ્સરાઓએ પોતાનુ તલ તલ જેટલુ રૂપ આપ્યુ અને તેમાથી તિલોત્તમા નામની એક અતિ મનોહર અપ્સરા ખડી થઈ ગઈ આ અપ્સરાએ હાથ જોડીને ઇંદ્ર મહારાજને કહ્યુ કે 'હે સ્વામી ! મને હુકમ ફરમાવો' તે વખતે ઇંદ્રે કહ્યુ કે 'તમે બ્રહ્મા પાસે જઇને એના તપનો નાશ કરો, કારણ કે અમને તેની ઘણી બીક છે'

પછી તિલોત્તમા તે વાતનો સ્વીકાર કરીને નારદ તથા તુમરુ દેવતાને સાથે લઇને જ્યા બ્રહ્માજી તપ કરતા હતા ત્યા એકદમ આવી પહોચી અને તેમની આગળ અગવિક્ષેપ પૂર્વક નવરસથી ભરપૂર નાટક કરવા લાગી

બ્રહ્માજી જેમ જેમ એ અપ્સરાનુ રૂપ જોતા ગયા, તેમ તેમ તેમનુ ધ્યાન દૂર થતુ ગયુ અને છેવટે તેઓ ચલાયમાન થયા એ જોઇને તિલોત્તમાએ ડાબે અગે નાટક કરવા માડયુ અને તેમા છ રાગ અને છત્રીશ રાગિણીઓનો એવો તાલ મેળ યો કે તેમા જરા પણ ભગાણુ પડે નહિ તે જોઇને બ્રહ્માજી ઘણો મોહ પામ્યા થકા વિચારવા લાગ્યા કે હુ સઘળા ઋષિઓમા મોટો છુ, તો મારુ મુખ ફેરવીને આ અપ્સરા સામુ કેમ જોઉ ? તેથી મારી એક ચોકડીના તપના ફળરૂપે મારુ એક બીજુ મોઢુ ડાબે પડખે થાય તો ઠીક, એમ વિચારવાથી તેમને ડાબા પડખે બીજુ મુખ થયુ અને તેના વડે તિલોત્તમાનુ રૂપ જોઈ તે અત્યત ખુશી થયા

તિલોત્તમા પણ સમજી ગઈ કે બ્રહ્માજીને પોતાની રઢ લાગી છે, એટલે તેણે ડાબા પડખાને બદલે પછવાડે જઈને નાટક કરવા માડયુ અને સા–રી–ગ–મ–પ–ધ–ની ના સાતે સ્વરો અદ્ભૂત મિશ્રણપૂર્વક લલકાર્યા ત્યારે બ્રહ્માને ફરી વિચાર થયો કે આ તિલોત્તમાનુ રૂપ જોવાને માટે બીજી ચોકડીના ફળરૂપે મને એક ત્રીજુ મુખ પછવાડે થાય તો ઠીક અને તે જ સમયે તેમને પછવાડે મુખ થયુ એ મુખવડે તેઓ તિલોત્તમાની અદ્ભુત રૂપ–છટા જોઇને આનદ પામવા લાગ્યા

હવે તિલોત્તમાએ આ તાલ જોઇને બ્રહ્માજીની જમણી બાજુ નાટક કરવા માડયુ એટલે બ્રહ્માજી ફરી વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ તિલોત્તમાને બરાબર જોઈ શકુ તે માટે ત્રીજી ચોકડીના તપના ફળરૂપે મને જમણી બાજુ મોઢુ થાય તો ઠીક અને તે રીતે તેમની જમણી બાજુ પણ મોઢુ થયુ એ રીતે બ્રહ્માજી ચાર મુખવાળા થયા

પરતુ તિલોત્તમા માથાની હતી તેણે જોયુ કે બ્રહ્માજી એ પોતાનુ રૂપ જોવાને માટે ચારે દિશામા મુખ કર્યાં છે, તેથી તે આકાશમા અધર રહીને નવરસ ભરપૂર નાટક કરવા લાગી તે વખતે બ્રહ્માજીએ વિચાર્યું કે જો હુ માથુ ઊચુ કરીને આકાશમા જોઇશ, તો મારી હાસી થશે, માટે અરધી ચોકડીના તપના બળે મારુ આકાશ ભણી પણ મોઢુ થાઓ એટલે તેમને તરત જ ઉપરના ભાગે ગધેડાનુ મોઢુ ઉત્પન થયુ અને તેના વડે તેમણે ભૂકવા માડયુ

આ દૃશ્ય જોઇને તિલોત્તમા ઇદ્ર પાસે ગઈ અને કહેવા લાગી કે ' હે સ્વામી ! બ્રહ્માએ સાડા ત્રણ ચોકડી સુધી અત્યત કષ્ટ સહન કરીને જે તપ કર્યું હતુ, તે બધુ ખલાસ થયુ છે તેણે મને જોવાને બીજા ત્રણ મુખો કર્યાં છે અને વધારા મા એક મોઢુ ગધેડાનુ પણ કર્યું છે કે જેણે ભૂકવા માડયુ છે '

આ સાભળીને બધા દેવો આશ્ચર્ય પામીને બ્રહ્માજીને જોવા ગયા અને તેમનુ આવુ વિચિત્ર સ્વરૂપ જોઇને ખડખડ હસવા લાગ્યા તેથી બ્રહ્માજીને ઘણો ક્રોધ ઉત્પન થયો અને તેઓ ભૂકતા ભૂકતા એ દેવોને મારવા દોડ્યા એટલે દેવો

નાઠા અને દેવલોકમા ભરાઈ ગયા ત્યા તે સર્વેને ભય પેઠો કે બ્રહ્માજી હવે શુ કરશે ? આ આપણને બધાને મારી નાખશે કે ખાઈ જશે કે શુ કરશે ?

આ રીતે ભય પામવાથી સઘળા દેવો મહાદેવના શરણે ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે 'હે દેવ ! અમોને બ્રહ્માજી બહુ દુખ આપે છે, માટે અમને તે દુખમાથી બચાવો ' તેમની એ વિનતિનો સ્વીકાર કરીને મહાદેવે પોતાનુ ભયાનક રૂપ પ્રકટ કર્યું અને બ્રહ્માજીનુ ગધેડાનુ માથુ પોતાના નખ વડે છુદી નાખ્યુ તેથી બ્રહ્માજી ખિન્ન થયા છતા કહેવા લાગ્યા કે–

હત હત્યારા પાપીઆ, તુજને ભૂડી ટેવ,
મસ્તક મારુ તોડિયુ, હત્યા ચડ તુજ હેવ

હે પાપી ! હે હત્યારા ! તને ઘણી ભૂડી ટેવ છે, માટે તને ધિક્કાર હજો તે મારુ મસ્તક તોડી નાખ્યુ છે, તે હત્યાનુ પાપ તને તરત જ લાગજો વળી મારુ જે ગધેડાનુ માથુ છે, તે તારા હાથમા ચોટજો કે જેથી કરીને તુ આવુ કાળુ કામ ફરીને કોઈ વાર કરે નહિ

તે શાપથી મહાદેવનુ રૂપ કાળુ થઈ ગયુ અને તેમના હાથમા ગધેડાનુ માથુ ચોટી ગયુ એટલે તેઓ હાથ જોડીને તથા પગે પડીને બ્રહ્માજીને કહેવા લાગ્યા કે 'મારો અપરાધ માફ કરો અને આ ગધેડાનુ માથુ નાશ પામે તેવો કોઈ ઉપાય બતાવો '

મહાદેવના આવા સભ્યતાભરેલા વચનો સાભળીને બ્રહ્માજી પ્રસન્ન થયા થકા કહેવા લાગ્યા કે 'હુ કહુ તે પ્રમાણે ...

વર્તજો એટલે તમારા પરથી મારી હત્યા ઉતરી જશે હવેથી તમારે માથે જટા રાખવી તથા મસાણની રાખ અંગે ચોળવી વળી ઘણા હાડકા વગેરેથી માણસોની ખોપરીઓ ગુથીને તેનો હાર કરીને ડોકમા પહેરવો તથા હાથમા ડાકલુ અને ખજરી લઈ વગાડતા રહેવુ, તેમ ભાગ અને ધતૂરો ઘણો ચડાવવો અને ગામોગામ રખડીને ભીખ માગવી તે સાથે તમારે કોઈ જાતનો ભેદ રાખવો નહિ અને જે કાઈ ભિક્ષા મળે તે ખપ્પરમા લઈને રાત્રિદિવસ ખાવી જો તમે આ રીતે રહેશો તો તમારા માથા પરથી મારી હત્યાનુ પાપ દૂર થશે અને જ્યારે તમારા ખપ્પરમા કોઈ લોહી નાખશે, ત્યારે તમારા હાથને વળગેલુ ગધેડાનુ માથુ દૂર થઇ જશે '

બ્રહ્માના આ પ્રકારના વચનો સાભળીને મહાદેવે જોગીનુ રૂપ ધારણ કર્યું અને તેઓ ગામોગામ ફરવા લાગ્યા ત્યા એક ચાડાલને ઘેર ગયા ત્યારે તેમનુ ખપ્પર લોહીથી ભરાયુ એટલે ગધેડાનુ માથુ ઉખડી ગયુ અને તેમની હત્યા દૂર થઈ ત્યારથી તેઓ કાપાલિક તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા

આ બાજુ બ્રહ્માજીની સ્થિતિ વિચિત્ર થઈ પડી તેઓ તિલોત્તમાને જોવા માટે બાવરા બનીને બધે ભમવા લાગ્યા, ત્યા સર્વત્ર તેમને સ્ત્રીના રૂપો જ દેખાવા લાગ્યા એથી જે કોઈને જુએ તેને ભેટવા દોડે અને કોઇ વાર તો ઝાડના થડને પણ સ્ત્રીની ભ્રમણાથી આલિંગન ભરે એથી હરણ વગેરે જાનવરો પણ તેમને જોઈને નાસવા લાગ્યા એવામા એક રીંછડી તેમના સપાટામા આવી ગઈ, તેથી બ્રહ્માજી તેને જોરથી આલિંગન દેવા લાગ્યા પછી બ્રહ્માજીએ તે રીંછડીની સાથે ભોગ

ભોગવ્યો અને તે રીંછડી ઋતુવતી હોવાથી તેને ગર્ભ રહ્યો, જે કાલાંતરે પુત્રરૂપે જન્મતા જાબુવંત નામે પ્રસિદ્ધ થયો '

બીજી એક કથા પ્રમાણે બ્રહ્માજી પોતાની પુત્રી સરસ્વતીને જોઈને કામાતુર થયા હતા અને તેની સાથે ભોગ ભોગવ્યો હતો

મહાદેવના લંપટપણાની પણ અનેક વાતો પુરાણોમા વર્ણવી છે ઇંદ્ર, ચંદ્ર, સૂર્ય અને યમ પણ તેમાથી બચેલા નથી

હવે સુજ્ઞ પાઠકોએ તટસ્થતાથી વિચારવાનુ એટલુ જ છે કે આમા કયા પ્રકારનુ ઇશ્વરત્વ રહેલુ છે ? જે સાડાત્રણ ચોકડી જેટલા સમય સુધી તપ કર્યાં પછી અપ્સરાથી લોભાય અને તેને જોવાને માટે ચાર મોઢા ઉત્પન્ન કરે તથા બીજા દેવો મશ્કરી કરે એટલે તેને મારવા દોડે, મહાદેવ વડે તેમનુ માથુ છેદાઇ જાય, તે શાપ આપે અને કામાતુર થઇને રીંછડી જોડે વ્યભિચાર કરે, તેમા આદર્શ કયો અને સિદ્ધાંત શુ ? એટલે આ જાતના જે વર્ણનો પુરાણોમા આપેલા છે, તે ઇશ્વરની પૂરેપૂરી નાલેશી કરનારા છે અને ઇશ્વરના સ્વરૂપને તદ્દન વિકૃત સ્વરૂપમા રજુ કરનારા છે, જેથી વિશ્વસનીય કે શ્રદ્ધેય નથી

૨૮ આદર્શ દેવ

ઇશ્વર, પરમેશ્વર, ભગવાન કે દેવને ગમે તે નામથી ઓળખવામા આવે તેનો ખાસ વાધો નથી, કારણ કે નામ તો એક પ્રકારની સંજ્ઞા છે, પરંતુ મહત્ત્વની વાત એ તેનુ સ્વરૂપ છે અને તે આદર્શ જ હોવુ જોઇએ જો એ સ્વરૂપ આદર્શ ન

હોય તો તેનુ સ્મરણ, વદન, સ્તવન, પૂજન, ધ્યાન કે આરાધન કરવાથી કોઈ લાભ નથી

નિર્ગ્રંથ મહર્ષિઓએ આદર્શ દેવનુ સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે રજૂ કર્યું છે, જે સુજ્ઞજનોએ બરાબર વિચારવા યોગ્ય છે

" सर्वज्ञो जितरागादिदोषस्त्रैलोक्यपूजित ।
यथास्थितार्थवादी च देवोऽर्हन् परमेश्वरः ॥ "

" સર્વજ્ઞ,[1] રાગાદિ દોષોને જિતનાર,[2] ત્રૈલોક્યપૂજિત[3] અને સત્ય તત્ત્વના પ્રકાશક[4] એવા અરિહત દેવ તે જ પરમેશ્વર છે "

(૧) સર્વજ્ઞ એટલે સર્વ જાણનાર સર્વ શબ્દથી અહી દ્રવ્ય અને પર્યાયરૂપ સમસ્ત લોકાલોકની સર્વ કાલ વિષયક સ્થિતિ સમજવાની છે વધારે સ્પષ્ટ કહીએ તો સર્વ વસ્તુઓના સમૂહનુ એક નામ વિશ્વ, બ્રહ્માડ જગત્, દુનિયા કે લોક છે અને તે (૧) જીવ કે ચૈતન્ય, (૨) પુદ્ગલ કે જડ અણુ-પરમાણુઓ, (૩) ધર્મ કે ગતિવાહક દ્રવ્ય (૪) અધર્મ કે સ્થિતિવાહક દ્રવ્ય (૫) આકાશ કે ક્ષેત્ર અને (૬) કાલ કે સમય-એ છ દ્રવ્યોથી વ્યવસ્થિત થયેલુ છે આ દ્રવ્યોમા કોઇ પણ જાતનો વધારો કે ઘટાડો થતો નથી એટલે કે તે સનાતન છે, પરતુ તેના સ્વરૂપમા પરિવર્તન થયા કરે છે, જેને પરિણામ કે પર્યાય કહેવામા આવે છે જેમકે સોનાની કડીમા સોનુ એ દ્રવ્ય છે અને તેનો કડીરૂપ પરિણામવિશેષ તે પર્યાય છે આ કડી ભાગીને કુડલ કરવામા આવે તો તેમા દ્રવ્ય એટલે સોનુ કાયમ રહે છે અને તેનો પરિણામ કે પર્યાય

બદલાય છે તે જ રીતે જગતના મૂળભૂત છ દ્રવ્યો અને તેના પર્યાય વિષે સમજવાનુ છે આવા દ્રવ્ય અને પર્યાયરૂપ સમસ્ત લોકની તેમજ અલોકની સર્વ કાલ વિષયક એટલે ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય વિષયક બધી સ્થિતિ બરાબર જાણે તે સર્વજ્ઞ કહેવાય છે

જાણવુ તે આત્માનો સ્વભાવ છે જડ પુદ્ગલોની વર્ગણા જે કર્મરૂપે પરિણમેલી હોય છે તે એમા અ તરાય કરે છે, તેથી આત્માને ઓછુ-વત્તુ જણાય છે પર તુ જ્યારે જ્ઞાનનુ આવ રણ કરનારી એ કર્મવર્ગણાઓ પૂરેપૂરી દૂર થઈ જાય છે ત્યારે આત્માની જાણવાની શક્તિ પૂર્ણરૂપે પ્રકટ થાય છે અને તેથી તે બધુ બરાબર જાણી શકે છે આ પ્રકારનુ જ્ઞાન અસ્ખલિત તેમજ સર્વ પદાર્થોને યથાર્થરૂપે જાણનારુ હોઇ તેને કેવલજ્ઞાન કહેવામા આવે છે ×

લૌકિક મતમા એમ કહેવાય છે કે વિનાયકનુ મસ્તક ઇશ્વરે એટલે મહાદેવજીએ છેદી નાખ્યુ, પછી પાર્વતીના આગ્રહ થી સર્વત્ર જોવા લાગ્યા, પર તુ કોઇ જગ્યાએ મસ્તક દેખાયુ નહિ, તેથી હાથીનુ મસ્તક કાપીને વિનાયકના મસ્તક પર ચોડી દીધુ, તેથી વિનાયક ગજાનન (હાથીના મોઢાવાળા) તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા અહીં વિચારવાનુ એ છે કે-જો મહાદેવજી સર્વજ્ઞ હોય તો 'આ પાર્વતીનો પુત્ર વિનાયક છે એ કેમ જાણે નહિ?' છતા તેમણે જાણ્યુ નહિ અને મસ્તક છેદી

× જ્ઞાનની અતિ વિશદ ચર્ચા જોવા ઇચ્છનારે વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય તથા ન દીસૂત્રની ટીકા જોવી

નાખ્યું વળી તે સર્વજ્ઞ હોય તો આ લોકના કોઈ પણ ભાગમાં રહેલા મસ્તકને તે કેમ જાણી શકે નહિ? છતાં તેમણે તે જાણ્યું નહિ એટલે હાથીનું માથું કાપીને વિનાયકના ધડ પર ચોડી દીધું આ રીતે જેમનું જ્ઞાન અધૂરું હોય અને સર્વ સરખી રીતે જાણી શકે નહિ તે સર્વજ્ઞ કહેવાય નહિ

(૨) રાગાદિ દોષોને જિતનાર એટલે રાગ, દ્વેષ તથા તેવા જ બીજા દોષો કે જે આત્માના મૂળ સ્વરૂપનું આચ્છાદન કરે છે, તેને દૂર કરનાર રાગ એટલે આસક્તિ દ્વેષ એટલે તિરસ્કાર આસક્તિને લીધે 'લોભ' અને 'માયા'(કપટ)ની વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યારે તિરસ્કારને લીધે 'ક્રોધ' તથા 'માન'નો આવિર્ભાવ થાય છે એટલે જેઓ રાગ અને દ્વેષ ઉપર કાબૂ મેળવે છે તેમનામાં કોઈ પણ પ્રકારનો લોભ હોતો નથી પણ પૂર્ણ સંતોષ હોય છે, કોઈ પણ પ્રકારની માયા હોતી નથી પણ પૂર્ણ સરલતા હોય છે, કોઈ પણ પ્રકારનો ક્રોધ હોતો નથી, પણ પૂર્ણ ક્ષમા હોય છે અને કોઈ પણ પ્રકારનું માન હોતું નથી પણ પૂર્ણ નમ્રતા હોય છે

બીજા દોષોમાં હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, જુગુપ્સા અને કામવાસના સમજવાની છે હાસ્ય ત્યારે જ આવે છે કે જ્યારે કોઈ પણ પ્રકારની કુતૂહલવૃત્તિ અંતરમાં રહેલી હોય તેનો અભાવ થતાં પૂર્ણ ગંભીરતા પ્રકટે છે રતિ એટલે હર્ષ, અરતિ એટલે વિષાદ હર્ષ અને વિષાદ તેને જ થાય છે કે જે અજ્ઞાની હોય અથવા મોહગ્રસ્ત હોય તેના અભાવથી પૂર્ણ સમતા પ્રકટે છે ભય એટલે ડર કે બીક તે તેને જ

હોય છે કે જે કોઇ પણ પ્રકારે હિંસાનુ આચરણ કરતો હોય છે તેનો અભાવ થવાથી પૂર્ણ નિર્ભયતા પ્રકટે છે શોક એટલે સંતાપ કે દિલગીરી તે મોહ કે આસક્તિને લીધે ઉત્પન્ન થાય છે તેનો અભાવ થવાથી પૂર્ણ આનંદ પ્રકટે છે જુગુપ્સા એટલે ઘૃણા કે નાપસંદગી તે દ્વેષની મુખ્યતાને લીધે જ ઉત્પન્ન થાય છે તેનો અભાવ થવાથી પૂર્ણ પ્રસન્નતા પ્રકટે છે કામવાસના એક પ્રકારની પૌદ્ગલિક આસક્તિને લીધે ઉત્પન્ન થાય છે તેનો અભાવ થવાથી પૂર્ણ પવિત્રતા પ્રકટ થાય છે

આ રીતે ‘રાગાદિ દોષોને જિતનાર’ વિશેષણનુ તાત્પર્ય એ છે કે–આદર્શ દેવમા પૂર્ણ સંતોષ, પૂર્ણ સરલતા, પૂર્ણ ક્ષમા, પૂર્ણ નમ્રતા, પૂર્ણ ગંભીરતા, પૂર્ણ સમતા, પૂર્ણ નિર્ભયતા, પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ પ્રસન્નતા અને પૂર્ણ પવિત્રતા હોય છે

(૩) ત્રૈલોકયપૂજિત એટલે ત્રણ લોકના અગ્રેસરોવડે ભક્તિપૂર્વક પૂજાએલા લોક એક જ છે, પણ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તેના ઊર્ધ્વ, મધ્ય અને અધ એવા ત્રણ વિભાગો પડે છે આ ત્રણ વિભાગમા અનુક્રમે દેવ, નર અને અસુરોની મુખ્યતા હોય છે તેથી તેના અગ્રેસરો દેવેન્દ્ર, નરેન્દ્ર તથા અસુરેન્દ્રો કહેવાય છે આ દેવેન્દ્રો, નરેન્દ્રો અને અસુરેન્દ્રો ભક્તિપૂર્વક એટલે અંતરના ઉમળકાથી–સાચી સન્માનવૃત્તિથી જેમનુ વંદન, નમસ્કાર કે પૂજન કરે છે તે ત્રૈલોકયપૂજિત કહેવાય છે તાત્પર્ય કે તેમના પ્રત્યે સર્વ કોઇને પૂજ્યબુદ્ધિ પ્રકટે છે

(૪) યથાસ્થિતાર્થવાદીનો અર્થ સત્ય તત્ત્વના પ્રરૂપક થાય છે તે આ રીતે યથાસ્થિત એટલે હોય તેવુ કે સત્ય

સ્થામા તે ધ્યાનમુદ્રામા હોય છે અને તેમના મુખ પર પૂર્ણ પ્રસન્નતા કે પ્રશમરસ ભરેલો હોય છે એને જોતા જ આપણી સમક્ષ ધ્યાન અને સમાધિનો ઉત્કૃષ્ટ આદર્શ ખડો થાય છે કે જેનુ અવશ્ય ફલ પરમાનંદની પ્રાપ્તિ છે

અન્ય દેવોની મૂર્તિ જુઓ અને આ મૂર્તિ જુઓ એટલે તમને એની વિશેષતાનુ સ્પષ્ટ ભાન થશે એક પરમ તત્ત્વજ્ઞ નિર્ગ્રંથ મહર્ષિએ ઠીક જ કહ્યુ છે કે —

> ये स्त्रीशस्त्राक्षसूत्रादिरागाद्यकलङ्किता ।
> निग्रहानुग्रहपरास्ते देवाः स्युर्न मुक्तये ॥ १ ॥
> नाट्याट्टहाससंगीताद्युपप्लवविसंस्थुला ।
> लम्भयेयुः पद शान्त प्रपन्नान् प्राणिन कथम् ? ॥ २ ॥

જે દેવોની પાસે સ્ત્રી હોય, જેમણે ચક્ર, ગદા, ત્રિશૂળ વગેરે શસ્ત્રો ધારણ કરેલા હોય, જેણે હાથમા માળા વગેરે લીધેલા હોય તેમને રાગાદિ દોષોથી કલંકિત થયેલા તથા નિગ્રહ અને અનુગ્રહમા તત્પર જાણવા તેવા દેવોથી મુક્તિ મળી શકતી નથી

વળી જેઓ નાટ્ય, અટ્ટહાસ્ય, સગીત વગેરે સાંસારિક ચેષ્ટાઓમા મગ્ન બનેલા છે, તેઓ પોતાના આશ્રિત સેવકોને કેવી રીતે શાંતિપદ એટલે મોક્ષ આપી શકે? અર્થાત્ ન જ આપી શકે

૩૧ આદર્શ દેવનુ દ્રવ્ય અને ભાવ સ્મરણ

જે આત્માઓએ અર્હંત્ થવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી છે, પણ હજી સુધી અર્હંત્પદ મેળવ્યુ નથી તેઓ 'દ્રવ્ય અર્હંત'

કહેવાય છે અને જે આત્માઓએ અર્હત્પદ મેળવ્યુ છે, તેઓ 'ભાવ અર્હત્' કહેવાય છે

શ્રી ઋષભદેવ આદિ ચોવીશ તીર્થંકરો આવા ભાવ-અર્હત્ છે, તેથી તેમને સુદેવ માનવા અને તેમના પર અનન્ય શ્રદ્ધા રાખીને તેમનુ સ્મરણ, વદન, સ્તવન, પૂજન, ધ્યાન તથા આરાધન કરવુ એ સાચી દેવોપાસના છે, સાચી ઈશ્વર ભક્તિ છે કે સકલ કર્મબધનનો નાશ કરીને અનત અક્ષય અવ્યાબાધ મુક્તિસુખને આપે છે

ભાવ અર્હંતોની ભક્તિ ખરા ભાવથી કરવાની છે તે માટે કવિવર સિદ્ધસેનસૂરિએ કલ્યાણમદિર સ્તોત્રમા ઉચ્ચારેલા નીચેના શબ્દો પુન પુન મનન કરવા યોગ્ય છે —

" आकर्णितोऽपि महितोऽपि निरीक्षितोऽपि,
नून न चेतसि मया विधृतोऽसि भक्त्या ।
जातोऽस्मि तेन जनबांधव ! दुःखपात्रं,
यस्मात् क्रिया प्रतिफलंति न भावशून्या. ॥"

'હે જનહિતકારી ! મે (સસારના અનત પરિભ્રમણ દરમિયાન કોઈક વાર) આપને સાભળ્યા પણ હશે, પૂજ્યા પણ હશે તથા દીઠ્યા પણ હશે, પરતુ ખરેખરી ભક્તિથી ચિત્તમા ધારણ કરેલા નથી, કારણ કે જો ખરેખરી ભક્તિથી આપને ચિત્તમા ધારણ કર્યા હોત તો હુ આ ભવમા જે રીતે દુખનુ પાત્ર બનેલો છુ, તે કેમ બનત ? અર્થાત્ ન જ બનત એટલે ભાવશૂન્ય ક્રિયાઓ ફલ આપની નથી, એ વાત નિશ્ચિત છે

વળી તેમણે કહેલા નિમ્ન શબ્દો પણ હૃદયમા કોતરી રાખવા જેવા છે

" धन्यास्त एव भुवनाधिप ! ये त्रिसन्ध्य-
माराधयन्ति विधिवद्विधुतान्यकृत्याः ।
भक्त्योल्लसत्पुलकपक्ष्मलदेहदेशा ,
पादद्वय तव विभो ! भुवि जन्मभाज. ॥ "

'હે ત્રિભુવન નાથ ! હે વિભુ ! તે જ મનુષ્યોને ધન્ય છે કે જે બીજા કાર્યો છોડીને ભક્તિએ કરી ઉલ્લાસ પામતા એવા રોમાચોથી પોતાના શરીરના ભાગ વ્યાપ્ત કરી આપના ચરણકમલને વિધિપૂર્વક ત્રણ કાલ આરાધે છે-સેવે છે

આશા છે કે-સુજ્ઞ પાઠકો સુદેવમા જ શ્રદ્ધાવત થશે અને તેની ભાવભક્તિ વડે ભવસાગરને તરી જવાનો ઉદ્યમ કરશે इति शम्

